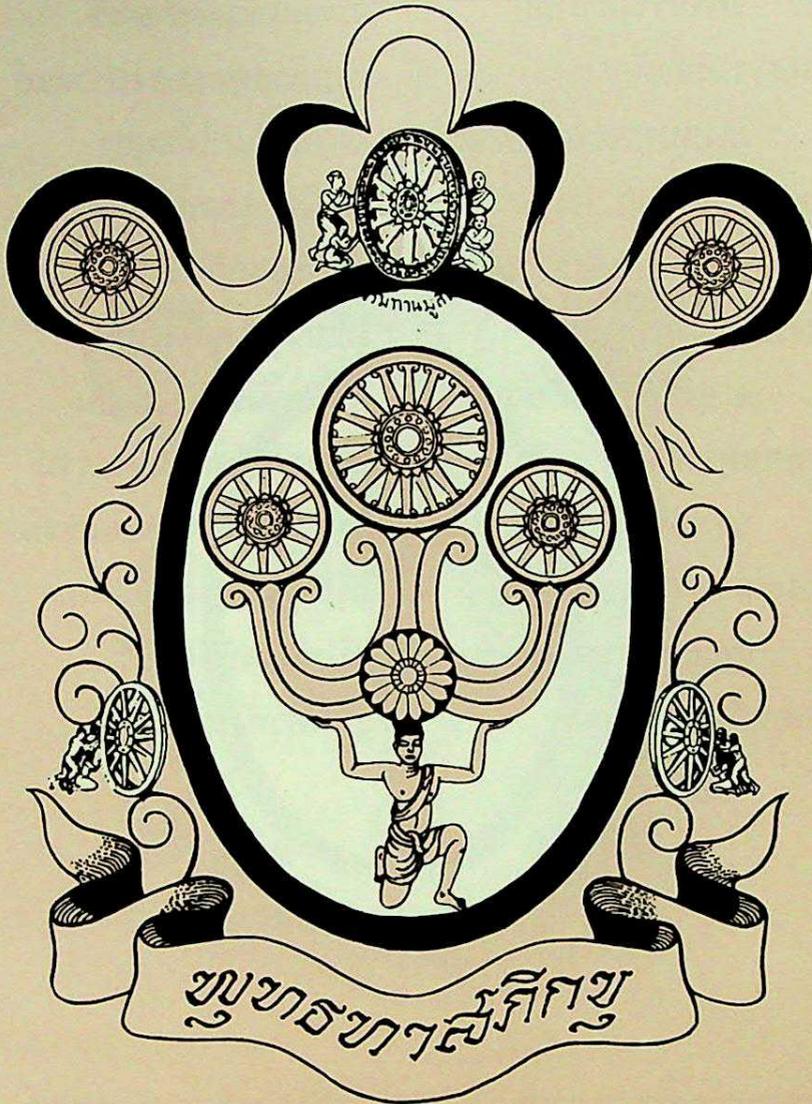

ความทุกข์

[ขุดหมุ่หล่อ อันดับ ๘๓]

อุทิศนา

จักรธรรมะมาลัย	จะหมุ่นทั่วทั้งธาษตรี
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธทรงประสงค์ ๖
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปน้โลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ๖
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลู่สู่เดรัจฉาน ๖
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ๖
บรรษัทพระพุทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพันภัย ๖
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งธาษตรี ๖

พ.ท.

๒๕๒๓

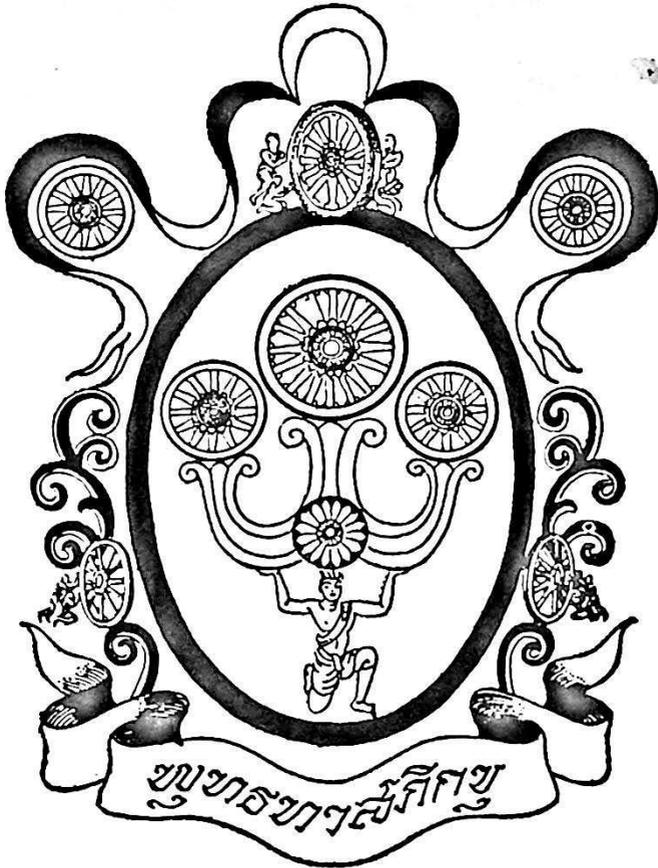

พิมพ์ที่ : *มิตรนราการพิมพ์*

259/142 ขอบพิบูลย์เวศม์ 2 สุขุมวิท 71 พระโขนงเหนือ วัฒนา กรุงเทพฯ 10110
โทร. 392-0146 แฟกซ์: 381-0238

ความทุกข์

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๘๓]

๓ กันยายน ๒๕๔๑

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๕,๐๐๐ เล่ม

อยู่กับนิรันดร

“ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นยังอยู่
อยู่เป็นคู่ กันชั่วฟ้า ดินสลาย
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย
ท่านทั้งหลาย ก็อยู่กับ นิรันดร”.

ทำฉันใด จึงจะเป็น เช่นนั้นเล่า
คือทำให้ เข้าเค้า พระองค์สอน
สิ่งไม่ตาย ถึงให้ได้ ทุกชั้นตอน
สิ่งม้วยมรณ ก็ทิ้งมัน นั้นแลเนา.

สิ่งปรุ่่งแต่่ง ไตไต ในโลกนี้
ไม่ยินดี ยึดมั่น แหละท่านชา
จิตว่างไป ไร “ตัวกู” ไม่ลุ่มา
ไม่เห็นว่่า อะไรกัน ที่มันตาย ๗

คำปรารภ

การขอคำปรึกษาหารือ หรือ ขอร้องขอรับคำชี้แจง หรือ ขอร้อง
เพื่อ ก็โดยมีผลของผลตามหลักวิชาแห่งวิชาธรรม เว้นแต่ที่
ประสงค์ ส่วนแต่ที่ชี้แจงเรา และมีความหมายที่หมายที่
ถึงคุณของ อรรถาธิบาย.

ตาม: เป็น ปรัชญาชีวิต ของชีวิต, แต่เราสนใจ
ก็มีเพียงปรัชญาชีวิตที่แท้จริง สำหรับเรา. ชีวิตที่ขาด
ปรัชญาชีวิตที่แท้จริง เป็น ชีวิตที่ขาดแล้ว และไม่มีคุณค่า
เลย ยิ่งไปกว่าการที่ขาดอย่างแท้จริง เพราะขาดปรัชญาชีวิต, และ
นี่จะเป็นประโยชน์ไม่ได้เลย. คุณค่าของชีวิตที่แท้จริง
ตาม: นั้น เป็น ความหมาย ของแต่ละคน และเรา
สามารถแก้ที่คนและคน และเพราะเหตุนี้ เราได้พบผลอัน
เป็นที่สุด.

เป้าหมายของมนุษย์ ที่ถูกตั้งไว้คือ คือ การที่
คน มีความสุขเป็นอันดี และมีความดีอัน
ซื่อสัตย์ เป็นประโยชน์ แก่ตนและผู้อื่น อยู่ภายใต้
แล้ว และตลอดเวลา. นั่นคือความหมาย ชีวิต
ที่แท้ ซื่อสัตย์คือการใช้ประโยชน์ของเรา มีความเป็น
มนุษย์ อันถูกต้อง และ สุขุม.

อุดมคติของเรา เราต้องเป็นดี รัก-ซื่อสัตย์-กล้า
กล้าหาญ ต่อปัญหาของเรา ถึงขนาดที่แม้ชีวิตก็อาจเสียสละ
ได้; เราต้องเคารพ เชื่อฟัง ทุกรูปแบบของคนแก่คนหนุ่ม

ความทุกข์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส

ทุกข์ อริยสัจจํ ปริณฺเอยยํ

ปริณฺเอยา ตพฺพนฺติ

ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ ติ

ฉบับนี้ อาตมาภาพจะได้วิสังขนา พระธรรมเทศนาของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริม
ศรัทธาความเชื่อ และวิริยะความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้
เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป ในธรรมวินัยของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย; กว่าจะยุติ
ลงด้วยความสมควรแก่เวลา.

ธรรมเทศนานี้ปรารภอาสาพหุชา เป็นธรรมเทศนามี
 ปุพพาปรลำดับ สืบต่อจากธรรมเทศนาที่กล่าวแล้ว เมื่อตอนต้น
 แห่งราตรี เพื่อทำความรู้ความเข้าใจอันต่อเนื่องกัน. เรื่องที่จะ
 วิสัชนาในตอนนี้ ก็คือเรื่องเกี่ยวกับ ความทุกข์ เพราะว่า ในวัน
 อาสาพหุณมีนี้ พระองค์ทรงแสดงธรรม เกี่ยวกับ ความทุกข์
 เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์;
 ความสำคัญก็มีอยู่ในแต่ละเรื่อง แต่ว่าเรื่องเบื้องต้นที่สำคัญที่สุด
 ก็คือเรื่องความทุกข์นั่นเอง.

เดี๋ยวนี้คนไม่รู้จักความทุกข์ แล้วจะสนใจเรื่อง
 ความดับทุกข์ไปทำไม, มันไม่รู้จักความทุกข์ แล้วจะสนใจ
 เรื่องความดับทุกข์ได้อย่างไร. ถ้าจะมาสนใจ มันก็เป็นเรื่อง
 คล้ายๆกับบ้าๆ บอๆ อะไรชนิดหนึ่ง มันก็เป็นเรื่องท่องจำไว้พูด
 เสียมากกว่า; คุณจะเป็นปัญหาอยู่มากทีเดียว ที่เพราะไม่รู้จักสิ่ง
 ที่เรียกว่าความทุกข์ มันจึงติดตันกันอยู่ที่ตรงนี้ มันไม่ก้าวหน้า
 ไปถึงความดับทุกข์.

เมื่อคนป่วยไม่รู้จกว่าตัวป่วยเป็นโรคอะไร มันก็ไปหา
 หมอ ก็เป็นหน้าที่ของหมอที่จะตรวจเอาเอง นี่มันก็ลำบากอยู่
 เหมือนกัน. เดี๋ยวนี้เราจะเป็นคนป่วยเอง แล้วจะเป็นหมอ

รักษาตัวเองกันได้อย่างไร? นั่นแหละมันเป็นปัญหาอยู่ จึงอยากจะทำความเข้าใจ เรื่องตัวความทุกข์ ให้เป็นที่แจ่มแจ้ง. เรื่องนี้มันโทษใครไม่ได้ เพราะว่าในบาลีก็กำกวม ก็กำกวมไปทั้งนั้นแหละ, มันเป็นธรรมดาของการพูดจา หรือการบันทึก หรือการใช้ภาษา.

คำว่าทุกข์ ทุกข์นี้ ท่านทั้งหลายก็จะได้ยินว่า สังขารทั้งปวงทุกข์ หรือทุกข์ ทุกข์อะไรก็ตามใจ ก็ว่า สังขารทุกชนิดเป็นทุกข์. แล้วก็อธิบายสังขารว่า เป็นสังขารชนิดที่มีชีวิต วิญญาณรู้สึกได้ก็มี, เป็นสังขารที่ไม่มีชีวิตวิญญาณ เช่นก้อนหิน ก้อนดินอย่างนี้ มันก็เป็นสังขารด้วยเหมือนกัน; สังขารที่มีวิญญาณก็ดี สังขารที่ไม่มีวิญญาณก็ดี เป็นทุกข์. ฟังดูมันก็ชวนให้ฉงน ก้อนหินเป็นทุกข์ได้อย่างไร? ถ้าไม่เข้าใจคำว่าทุกข์ให้ถูกต้องแล้ว มันก็คงจะลำบาก.

คำว่าทุกข์ ทุกข์ ทุกข์ ทุกข์ อะไรก็ตามนี้ มันมีความหมายหลายอย่าง มีความหมายว่าเป็นทุกข์ เพราะธรรมดาอยู่, คำว่าทุกข์หมายถึงทนธรรมดาอยู่ อย่างนี้ก็มิ.

ที่นี้สิ่งที่ไม่มีชีวิตวิญญาณ มันจะเป็นทุกข์ธรรมดาได้อย่างไร? มันก็เลยต้องอาศัยความหมายของคำว่าทุกข์ ๗ นี้ให้

ครบถ้วน ดูแล้วมีลักษณะแห่งความทุกข์ก็ได้, คำว่าทุกข์ชนิดนี้ มันแปลว่า มีลักษณะแห่งความทุกข์; สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นทุกข์ ก็หมายความว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะแห่งความทุกข์.

มันก็มาสู่ปัญหาเดิมอีกว่า *ที่ไม่มีชีวิตวิญญูณเป็นทุกข์* ธรรมดาได้อย่างไร? ดังนั้นคำว่าความทุกข์ มันจึงไม่ได้หมายความว่า ทุกข์ธรรมดาเพราะเจ็บปวดอย่างเดียว มันมีความหมายอย่างอื่นก็ได้ นี่เราจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องนี้กันให้ดีๆ.

อย่าลืมว่า ท่านใช้คำว่าสังขาร สังขารคำนี้มันก็กำกวมอย่างยิ่ง คือมันหมายคลุมไปหมด ยกเว้นพวก*วิสังขาร* คือ นิพพานอย่างเดียว แล้วก็*เป็นสังขารไปหมด*. ก้อนหินนี่ก็เป็นสังขาร, สุนัข หมา แมว สัตว์เดรัจฉาน ต้นไม้ต้นไถ่นี่ก็เป็นสังขาร, คนก็เป็นสังขาร นั้นจะอธิบายว่าอย่างไร. ฉะนั้นทำความเข้าใจ คำว่าสังขาร ซึ่งเป็นแม่บทของคำที่ว่าจะเป็นทุกข์.

สังขารเป็นทุกข์, สังขารคืออะไร? สังขารแปลว่าสิ่งที่ปรุงแต่ง, คำว่าสังขารแปลว่า ปรุง ปรุงแต่ง ใช้เป็นชื่อของสิ่งที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งสิ่งอื่น สิ่งใดปรุงแต่งสิ่งอื่น สิ่งนั้นก็เรียกว่า

สังขาร, ที่นี้สิ่งใดถูกสิ่งอื่นปรุงแต่ง สิ่งนั้นก็เรียกว่าสังขาร, กิริยาอาการที่เป็นการปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร. คำว่าสังขาร อย่างน้อยมี ๓ ความหมายเสียแล้ว ผู้ปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร, ผู้ถูกปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร, กิริยาอาการที่ปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร.

ในบาลีที่ว่า *เตสํ รูปสโม สุโข สงบระงับสังขารเสียได้ เป็นความสุข* หมายถึงระงับการปรุงแต่ง. เมื่อใดหยุดการปรุงแต่งเสียได้ ระงับเสียได้ เมื่อนั้นจะเป็นความสุข; ไม่ได้หมายความว่า สังขารดับหรือตายแล้วจะมีความสุข.

สังขารที่ถูกปรุงแต่ง ที่เป็นผู้ปรุงแต่ง ก็มีลักษณะแห่งความทุกข์, สังขารที่ถูกปรุงแต่ง ก็ยังมีลักษณะแห่งความทุกข์, กิริยาอาการที่ปรุงแต่ง ก็เป็นความทุกข์. นี้คำว่าสังขารมี ๓ ความหมายอย่างนี้ แล้วเป็นอย่างน้อยนะ คือจะมองดูในแง่อื่นอีกก็ได้.

ที่นี้ก็ดูที่ความทุกข์ คำว่าความทุกข์ ตามตัวหนังสือเขียนว่า *ทุกข์* แยกบทเป็นว่า *ทุ กับ ขะ มะ* อย่างนี้ก็แปลว่า *ทนได้ยาก* อย่างนี้คือเจ็บปวด, *ทุกข์* ในตัวหนังสืออย่างนี้ แปลว่า *เจ็บปวด*. ที่นี้ถ้าว่ามันแยกเป็นอย่างอื่น มันแยกเป็น *ทุ กับ อิกขะ*

นี้ก็กลายเป็นแปลว่า เห็นแล้วน่าเกลียด, ดูแล้วน่าเกลียด. ที่นี้มีอีกความหมายหนึ่ง แยกเป็น ทุ กับ ชัง ชังแปลว่าว่าง ทุแปลว่าน่าเกลียด คือมันว่างอย่างเลวร้าย ว่างอย่างน่าเกลียด นี้ก็เรียกว่าทุกข์เหมือนกัน.

นี่ต้องไปรวบรวมเอาจากที่มาจากต่าง ๆ มันจึงจะได้มาครบอย่างนี้; ได้ความว่า คำว่าทุกข์แปลว่า ทนได้ยาก คือทรมานเจ็บปวดอย่างหนึ่ง, คำว่าทุกข์แปลว่า เห็นแล้วน่าเกลียด มีลักษณะน่าเกลียด นี้ก็อย่างหนึ่ง, และคำว่ามันว่างอย่างน่าเกลียด มันว่างอย่างเลวร้าย ว่างยิ่งกว่าอากาศเสียอีก นี้ก็เป็นทุกข์เหมือนกัน. เมื่อมีความทุกข์ทรมานก็เรียกว่าเป็นทุกข์, เมื่อมีลักษณะที่มองเห็นแล้วมันน่าเกลียดน่าชัง เช่นความไม่เที่ยงความเป็นมายาอะไรของมัน เห็นแล้วน่าเกลียดน่าชัง ก็เรียกว่ามันมีลักษณะแห่งความทุกข์ แต่ในบาลีก็มักจะใช้คำลุ่ม ๆ ว่า เป็นทุกข์ หรือเรียกทุกข์เฉย ๆ, นี่สุดท้ายก็ว่า มันว่างจากตัวตน ว่างจากสารที่จะยึดถือเอาได้ว่าเป็นแก่นสาร ว่างอย่างน่าเกลียด.

ถ้าเอาความหมายทั้งหมดนี้มารวมกันเข้าแล้ว มันก็สามารถจะครอบงำสังขารทุกชนิดเลย จะเป็นสังขารที่เป็นผู้ปรุงแต่ง ก็มีลักษณะน่าเกลียด ว่างจากตัวตน, ที่ถูกปรุงแต่งก็

น่าเกลียด ว่างจากตัวตน, ที่เป็นกิริยาอาการการปรุงแต่ง ก็น่าเกลียดน่าชังเหมือนกัน. จึงอยากจะบอกว่า ถ้าจะถือให้เป็นหลักกว้างที่สุด ใช้ได้แก่ทุกสิ่งแล้ว ความหมายที่แปลว่า เห็นแล้วน่าเกลียดนั้นแหละ เป็นคำที่สามารถครอบคลุมไปทุกสังขาร.

ถ้าถือเอาแต่ความหมายว่า เจ็บปวดทนทุกข์ทรมาน นี้มันเป็นได้แต่สิ่งที่มีชีวิตจิตใจมีความรู้สึกเท่านั้นแหละ สิ่งที่ไม่มีความรู้สึก มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ชช; แต่นี้โดยหลักมันมีอยู่ว่าสังขารทั้งปวงทุกชนิดเป็นทุกข์. ถ้าว่าคนนี้มันมีความทุกข์ ทั้งคนมีความทุกข์ มีอาการทรมานก็จริง แต่ถ้าแยกออกเป็นส่วน ๆ แยกเป็นขา เป็นแขน เป็นมือ, แยกเป็นผม ขน เล็บ ฟัน หนัง แยกเป็นส่วน ๆ มันจะเป็นทุกข์ได้อย่างไร คือจะเป็นทุกข์ทรมานได้อย่างไร, หรือถ้าแยกออกไปเป็นธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ อย่างนี้ มันจะเป็นทุกข์ได้อย่างไร ถ้าไม่เล็งถึงอาการที่ว่า เห็นแล้ว สังเกตเห็นแล้วจะรู้สึกเกลียด.

นี่เราจะเอาความหมายที่กว้าง ที่ครอบงำได้ทุกสังขารว่า พอเห็นความจริงของมันแล้วจะรู้สึกเกลียด. แต่ดูจะไม่เคยได้ยินได้ฟังคำอธิบายอย่างนี้ใช่ไหม? นี่บอกให้รู้ว่า ถ้าโดยตัวหนังสือมันมันเป็นได้แบบนี้ คำว่าทุกข์ ทุกข์.

ที่นั่นมันจะเป็นปัญหาอะไร ที่ว่าดูแล้วน่าเกลียด? มันก็
 ไม่เป็นปัญหาอะไร มันไม่ทำอะไรใคร; แต่ว่าทุกอย่างทุกชนิด
 ทุกความหมายนั้น มันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ถ้าไปยึดถือเข้า
 แล้วจึงจะเป็นทุกข์ธรรมดา. มีบาลีสล่น ๆ ว่า *ความเกิดเป็นทุกข์
 ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์* อะไร ๆ เป็นทุกข์อย่าง
 นี้. ดูให้ดีสิ มันมีความหมายอันหนึ่งซ่อนอยู่ คือว่าไปยึดถือเข้า
 ให้มีความหมายเป็นความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย
 ของกูขึ้นมา จึงจะเป็นทุกข์; ถ้าไม่ยึดถือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
 เป็นของกู มันก็ไม่เป็นทุกข์. *มันเป็นทุกข์เพราะไปยึดถือเอา
 มาเป็นตัวตน มันจึงเป็นทุกข์, สิ่งที่จะเป็นทุกข์ มันไป
 ขึ้นอยู่กับความยึดถือ.*

ถ้าจะให้ก้อนหินนี้เป็นทุกข์แก่บุคคล มันต้องบุคคล
 ยึดถือว่า ก้อนหินนี้ของกู จึงจะมีปัญหายุ่งยาก หรือเป็นทุกข์ขึ้น
 มา. ในตัวก้อนหินนั้น มีลักษณะแห่งความหลอกลวง ไม่เที่ยง,
 เห็นแล้วก็น่าเกลียด มันก็ยังไม่เป็นทุกข์แก่ใครหรอก เว้นไว้แต่
 ใครจะไปยึดถือว่า ก้อนหินนี้ของกูขึ้นมาแน่แท้ มันจึงจะเป็น
 ทุกข์แก่บุคคลนั้น.

จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งอยู่ที่ว่า มันมีความทุกข์ เพราะ

มันมีความยึดถือ สังขารที่เป็นผู้ปรุงไปยึดถือเข้าซิ มันก็มีความ
 ทุกข์, สังขารที่ถูกปรุง คือสิ่งที่ถูกปรุง ไปยึดถือเข้าก็เป็นทุกข์,
 กิริยาอาการที่ปรุง เช่นคิดเป็นต้น ถ้าไปยึดถือเข้ามันก็เป็นทุกข์
 เหมือนกัน. สรุปใจความของคำว่าทุกข์นี้ มันเป็นทุกข์เพราะ
 ยึดถือ.

ทีนี้เราก็ดูกันโดยตัวหนังสืออย่างละเอียด โดยพยัญชนะ
 โดยตัวหนังสือ มันก็เป็นอย่างทีกล่าวแล้วว่า: ทุกข์คือ
 ทนทรมาน, ทุกข์คือเห็นแล้วน่าเกลียดน่าชัง, ทุกข์คือมัน
 ว่างจากสาระโดยประการทั้งปวง. มันอาจจะมากไปก็ได้
 มากเกินไปสำหรับจะศึกษา แต่ถ้าเป็นนักศึกษา ศึกษาโดย
 พยัญชนะโดยละเอียดแล้ว มันจะได้ความอย่างนี้. ทุกข์
 หมายความว่า ทนทรมาน, ทุกข์หมายความว่า เห็น รู้จักมันดี
 แล้ว จะรู้สึกเกลียด และว่า มันว่าง ว่างอย่างน่าเกลียด ว่าง
 อย่างน่าชังที่สุด ว่างจากสาระอย่างน่าเกลียดน่าชังที่สุด; นี่คือ
 ความทุกข์.

ทุกอย่างจะเป็นทุกข์ ก็ต่อเมื่อมีการยึดถือ จะต้องแยก
 ความเจ็บปวด เป็นต้น ออกมาเสียเป็นเรื่องหนึ่ง; เรื่องความ
 เจ็บปวด มันเลยกลายเป็นว่า เจ็บปวดโดยเป็นทุกข์ก็ได้, เจ็บ

ปวดโดยไม่ต้องเป็นทุกข์ก็ได้. ถ้าเจ็บปวดแล้วยึดถือว่าเจ็บปวด ของกู มีตัวกูเป็นผู้เจ็บปวด มันก็เป็นทุกข์แหละ, ถ้ามันเจ็บปวดโดยไม่มีผู้ยึดถือ มีจิตหลุดพ้นแล้วจากความยึดถือ ก็มันเป็นเรื่องของความเจ็บปวด.

จะพูดให้ฟังง่าย ๆ ว่า มันมีความเจ็บปวดเกิดขึ้น ที่ตรงไหนก็ตาม, มีความเจ็บปวดเกิดขึ้นในเนื้อในตัว ก็พิจารณาคูด้วยปัญญา โอ นั่นมันเป็นเพียงความรู้สึกอย่างนั้น ที่ระบบประสาทที่ตรงนั้น ซึ่งตามธรรมชาติมันจะต้องรู้สึกอย่างนั้น; ใจความเจ็บปวดมันก็เลยกลายเป็นความรู้สึกตามธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นแก่ส่วนนั้น ที่นั้น มันก็เลยเป็นความเจ็บปวด ที่แยกออกมาเสียได้จากตัวกู จากของกู.

พระอรหันต์ท่านก็เจ็บปวด หรือว่าเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่那儿แหละ มีอาการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกันแหละพระอรหันต์. แต่เราว่าพระอรหันต์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ก็เพราะว่าท่านมีจิตไม่ยึดถือเอาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นมาเป็นของกู พระอรหันต์จึงไม่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งที่ร่างกายตามธรรมชาติ มันก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย. ความแก่ ความเจ็บ ความตายนั้นมันไม่ถูกยึดถือ มันก็ไม่

เกิดปรุงเป็นเรื่องยึดถือ เป็นรูป เป็นเวทนา สัญญา สังขาร
 วิญญาณ ที่ถูกยึดถือ; มันเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร
 วิญญาณที่เกลียด มันเกลียดจากความยึดถือ เพราะฉะนั้น
 พระอรหันต์จึงไม่มีความทุกข์ ในลักษณะที่มีความยึดถือ.

ถ้าเป็นเรื่องเจ็บปวด ท่านก็รู้สึกเจ็บปวดเหมือนคนทั่วไป
 ก็รู้ว่า ใจนั้นมันก็คือความเจ็บปวด เป็นธรรมชาติที่มันจะต้อง
 รู้สึกอย่างนั้น เพราะมันมีระบบประสาทสำหรับรู้สึกเจ็บปวด
 แล้วมันก็มีอะไรมากระทำแก่ระบบประสาทตรงนั้น มันก็รู้สึก
 อย่างนั้น; มันก็แยกออกจากกัน ความเจ็บปวดก็ถูกแยกออก
 ไปจากตัวกู เพราะมันไม่มีตัวกู ที่จะมายึดถือว่าเป็นของกู มันก็
 เป็นเพียงสักว่าความเจ็บปวด ซึ่งมีใจความทุกข์ในความหมายนี้.
 ทุกข์ในความหมายนี้มันทรมาณจิตใจ เพราะไปเอามาเป็นของกู
 มาเป็นของหนัก ยึดถือไว้เป็นของกู มันก็เลยเจ็บใจ คือเป็นทุกข์
 มันไม่ใช่เพียงแต่ความรู้สึกอยู่ที่เนื้อหนัง ที่ระบบประสาท ที่เป็น
 ส่วนเนื้อหนัง.

แม้ว่าเรายังไม่เป็นพระอรหันต์ แต่ก็ใช้บทเรียนนี้ได้.
 ถ้ามันเกิดเจ็บปวดขึ้นมาที่ตรงไหน ก็พิจารณากันให้มัน
 เต็ดขาดลงไปว่า มันเป็นความรู้สึกเช่นนั้นตามธรรมชาติ

แก่ระบบประสาทที่ตรงนั้น ซึ่งมันจะต้องรู้สึกอย่างนั้น มันก็เลยกลายเป็นความรู้สึกของธรรมชาติ ไม่กลายเป็นความทุกข์ของกู เพราะมันไม่ยึดถือเอามา. แต่ถ้ามันยึดถือความเจ็บนั้นว่าของกู มันก็เป็นความทุกข์ เต็มตามความหมายของคำว่า มันเป็นทุกข์ธรรมดา; ถ้าไม่อยากจะเป็นอย่างนั้น แบบทุกข์แท้ทุกข์ธรรมดาใจนั้น ก็อย่าไปยึดถือเอาความเจ็บปวดนั้นมาเป็นของกู.

เดี๋ยวนี้คนมันยึดถือ ยึดถือเอามาก ๆ ยึดถือเป็นของกู พอเห็นร่องรอยของความเจ็บปวด มันก็เจ็บเสียแล้ว. บางทีมันยังไม่ทันเจ็บปวด มีคนเอาอะไรมาเงื้องะแทงจะฟันนี้ มันก็เจ็บปวดเสียแล้ว มันก็เป็นทุกข์เสียแล้ว มันยังไม่ถูกฟันสักที มันยังไม่ถูกฟันเฉือนเนื้อเฉือนหนังมันก็เจ็บปวดเสียแล้ว, มันก็กลัวตายเสียแล้ว มันก็เป็นทุกข์เสียแล้ว เพียงแต่ถูกเขาเอาอาวุธมาเงื้องะมาทำท่าจะฟันจะแทงอะไรก็ตาม. ที่นี้ความคิดมันกลายเป็นตัวกูจะตาย ใจความตายที่ยังไม่มาถึง เป็นอนาคตนั้น มันก็ถูกเอามาเป็นของกู มากกลายเป็นปัจจุบัน มาเป็นความทุกข์.

ฉะนั้นเราจึงเห็นเด็ก ๆ พอเห็นเลือดออก มันก็เป็นทุกข์ เป็นทุกข์เกือบตายแล้ว; ที่นี้ยิ่งกว่านั้นมันไม่ใช่เลือด แต่เป็น

น้ำหมึกสีแดงก็ได้ เกิดมาเปื้อนขึ้นโดยไม่รู้ตัว มันก็ตกใจเหมือนกับว่าจะตายเหมือนกัน. นี่ไม่ใช่เรื่องเพื่อฝันหรือนิยาย อาตมาเคยเห็นมาแล้ว แต่ไม่ออกชื่อเด็กคนไหน มันมีเด็กที่เป็นเพื่อนเล่นด้วยกัน มันวิ่งมาหาแม่ มันไปถูกน้ำหมึกแดง คือมันไปเก็บกระดาษที่เขาทิ้งๆ ที่มันมีน้ำหมึกแดงเปื้อนอยู่ มันเลยคิดที่มีม มันก็เลยคิดว่าเลือด แล้วมันก็น้ำซัด มันก็มาหาแม่ ว่าเจ็บเต็มที เจ็บเต็มที จะตายแล้ว; นี่เป็นเรื่องของความยึดถือ.

ถ้าไม่มีความยึดถือ มันก็ไม่มีความหมายอะไร ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มันก็เช่นนั้นแหละ ถ้าไม่ยึดถือเอามา มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ; ถ้ายึดถือเอามา มันก็เป็นเรื่องของกู แล้วมันก็เป็นทุกข์แก่กู. *ไอ้แกไอ้เจ็บนี้มันไม่มีความหมายอะไรหรอก แต่มันเป็นบริวาร เป็นบริวาร เป็นอุปกรณ์ของความตาย, เป็นสัญลักษณ์ของความตาย, เป็นนิมิตรของความตาย มันจึงกล้วลงมาถึงความแก่ หรือความเจ็บ.*

สำหรับความเกิดนั้น ต้องอธิบายอีกอย่าง เกิดทางเนื้อหนังนี้ มันเป็นกลางๆ; แต่ถ้าเกิดทางจิตด้วยอุปาทานว่าตัวกูของกูนี้ มันเป็นความหนักอยู่ในตัวมันทันทีเลย พอมีความยึดถือว่าเป็นตัวกูแล้ว มันก็หนักเหมือนกับแบกของหนักขึ้นมา

ทันที, ความเกิดในความหมายนั้น เป็นความทุกข์ทันที ทันที และทุกที.

ไอ้เรื่องเกิดจากท้องแม่นั้น มันยังไม่แน่ มันยังเป็นกลางๆ เกิดมาจากท้องแม่ออกมาแว๊ๆนี้ ยังไม่เป็นการเกิดที่สมบูรณ์ จนกว่าทารกคนนั้นจะมีความรู้สึกนึกคิดเป็นความเกิดที่เป็นตัวกู มีความรู้สึกเป็นตัวกู เป็นความหมายของกูเกิดขึ้น. ดังนั้นมันจะต้องมีความคิดนึกที่ก้าวหน้าไปตามสมควร มันจึงจะเกิดความรู้สึกชนิดนั้นได้.

เมื่อใดเด็กทารกนั้นมีความคิดเป็นครั้งแรกว่าตัวกู ตัวกูเกิดขึ้นมา เมื่อนั้นแหละจึงจะเป็นความเกิดที่สมบูรณ์. เกิดมาจากท้องแม่ยังไม่เป็นการเกิดที่สมบูรณ์ จนกว่าทารกนั้นจะโต รู้จักคิด รู้จักนึก รู้สึกได้ว่าตัวกูอย่างนั้น ตัวกูอย่างนี้ เช่นตัวกู อร่อย หรือตัวกูไม่อร่อย ตัวกูพอใจ ตัวกูไม่พอใจ; *มีความรู้สึกที่เป็นความหมายแห่งตัวกูเกิดเมื่อไร นั่นเป็นครั้งแรกที่ว่า การเกิดนั้นสมบูรณ์ มันจึงจะเป็นทุกข์.*

ฉะนั้นคำว่าทุกข์ ทุกข์นี้ มันเป็นคำที่มีความหมายกำกวม จนทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา แล้วก็จะโต้เถียงกันหน้าแดงหน้าดำอีก. จึงขอแนะนำให้รู้จักสังเกตว่า คำว่าทุกข์ ทุกข์นี้ ความหมายที่สำคัญ

ที่สุด ที่มันจะใช้ได้แก่สังขารทุกชนิด มันก็คือ เห็นแล้ว รู้จักแล้ว มันรู้สึกเกลียด รู้สึกเกลียดยิ่งกว่าของสกปรก. ฉะนั้นผู้มีปัญญาจึงจะเห็นปฏิภูลชนิดนี้ คนโง่ก็เห็นปฏิภูลของสกปรกที่ อูจจาระ ปัสสาวะ ของเน่า ของเหม็น ว่าปฏิภูล น่าเกลียด; แต่ ความปฏิภูลนั้น ยังไม่เท่าความมายาหลอกลวง ของสังขารทั้งหลายทั้งปวง ที่มีความน่าเกลียดอย่างยิ่ง เอาความหมายนี้เป็นหลัก.

ลองคิดดู สังขารไหน? เนื้อหนังร่างกาย มันก็เห็นแล้ว ก็น่าเกลียด; ที่นี้ก้อนหิน เงินทอง ข้าวของ ก็ดูเถอะมันมีความเป็นมายาหลอกลวง ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง มีความน่าเกลียดเท่ากัน. แต่คนไม่รู้รู้สึกเกลียด มันมีความโง่หรือความฉลาดก็ไม่รู้ มันไม่รู้รู้สึกเกลียด; ต่อเมื่อใดพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความ เป็นของมายาเปลี่ยนไปตามสังขาร เอาความจริงอะไรไม่ได้ นั่น มันจึงจะน่าเกลียด จึงจะเห็นเป็นของน่าเกลียด, น่าเกลียดลึกซึ้ง น่าเกลียดในความหมายชั้นสูง น่าเกลียดในความหมายของ ภาษาธรรม ไม่ใช่ความหมายในภาษาคน. ในภาษาคนก็ของเน่า ของเหม็นของอะไรที่น่าเกลียด มันน่าเกลียดอย่างภาษาคน; แต่ ถ้าเห็นความเป็นอนิจจัง ความเป็นมายา ความหลอกลวง ความ

พรางตาแล้วเกลียด อย่างนี้มันเป็นความน่าเกลียดในภาษาธรรม
ที่ลึก.

ฉะนั้นการรู้จักเอาไว้ทั้งสองภาษา มันมีประโยชน์อย่างนี้
เมื่อพูดว่า คำว่าทุกข์มีความหมายว่าน่าเกลียด, เห็นแล้ว
น่าเกลียด, พอรู้จักเข้าแล้วมันรู้สึกเกลียด มันจะเป็นความ
หมายที่ใช้ได้แก่สังขารทั้งหลาย ทุกความหมายเลย; ถ้าเอากัน
แต่ความทุกข์ธรรมดาแล้ว มันก็ใช้ได้แต่สังขารชนิดที่มีชีวิตจิตใจ
มีความรู้สึกคิดนึกได้ รู้สึกในเวทนาได้ เท่านั้นเอง. คำว่าทุกข์มี
ความหมายอย่างนี้ คำว่าสังขารมีความหมายอย่างนี้ เข้าใจให้ดี;
คำว่าทุกข์ ถ้าแปลว่าทุกข์ธรรมดา มันใช้กับสังขารที่มีความ
รู้สึกได้ ถ้าแปลว่าเห็นแล้วน่าเกลียด มันก็ใช้ได้แก่สังขาร
ทั้งหลายทั้งปวง.

เราจงรู้จักดูให้ลึก เห็นความน่าเกลียดของสังขารทั้ง
หลายทั้งปวง แล้วเราก็จะเข้าใจคำบาลีที่ว่า สังขารทั้งปวงเป็น
ทุกข์ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง นี้มันจะเห็นได้ง่าย มีชีวิตหรือไม่มี
ชีวิต มีวิญญานหรือไม่มีวิญญาน สังขารนั้นไม่เที่ยงเห็นได้ง่าย
เพราะมันเปลี่ยนไป. สังขารใดมีความเปลี่ยนไป สังขารนั้นก็
มีความน่าเกลียด คือเป็นทุกข์; จึงมีหลักอยู่ว่า สิ่งใดไม่เที่ยง

สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา
อนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่เป็นตัวตน คือไม่ควรจะยึดถือว่าตัวตน.

เดี๋ยวนี้เรามาพูดกันถึงเรื่องทุกข์ วันอาสาฬหปุณมีทรง
แสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ใจความสำคัญอยู่ที่เรื่องทุกข์กับ
ดับทุกข์ ควรจะรู้จักความทุกข์ที่มีอยู่จริง. เอ้า มานั่งดูกันซิ
ทั้งเนื้อทั้งตัวนี้ ทั้งเนื้อทั้งตัวรวมกันนี้ มันน่าเกลียดหรือไม่
เกลียด; ถ้าไม่เห็นน่าเกลียดก็ไม่มีปัญหาอะไร แต่ถ้าเห็นความ
ไม่เที่ยง ความเป็นมายา ความเปลี่ยนแปลงลำบากยุ่งยากอยู่ ก็
เรียกว่ามันน่าเกลียด เรียกว่าเป็นทุกข์.

หรือถ้าจะเล่นกันอย่างเด็ก ๆ ก็ว่าแบ่งเป็นส่วน ๆ ตัดร่าง
กายออกเป็นส่วน ๆ พิจารณา ก็ทุกส่วนก็น่าเกลียดและเป็นทุกข์,
แม้จะจัดให้เป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา สังขาร วิญญาณ
มันก็ไม่เที่ยง มันก็น่าเกลียดและเป็นทุกข์, แม้จะจัดให้เป็นธาตุ
เป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ
แต่ละธาตุ ๆ มันก็เป็นมายา และน่าเกลียด และเป็นทุกข์.

ฉะนั้นหัดดูสังขารทั้งปวง ที่มีลักษณะเป็นทุกข์ คือเห็น
แล้วน่าเกลียดนี้กันให้มาก ๆ จะง่าย จะเห็นความทุกข์ได้โดยง่าย
จะเห็นอย่างลึกซึ้ง เห็นครบถ้วน. ถ้าไปเห็นแต่เพียงว่า เมื่อ

มันเจ็บปวดทรมานมันเป็นทุกข์ นี่มันเห็นน้อยไป เห็นนิดเดียว แล้วมันก็เถลไถลไปเป็นอย่างอื่นได้, มันไปหาความรู้สึกอะไร มากลบเคลื่อนได้. เช่นคนบางคนเป็นทุกข์ขึ้นมา เขาก็ไปกิน เหล้าเสีย หายทุกข์ไป, หรือว่าไปเที่ยวสำเร็จสำราญอะไรเสีย มันก็ดับทุกข์ได้ หารู้ไม่ว่า นั่นแหละมันยิ่งนำเกลียดหนักขึ้นไปอีก มันเป็นทุกข์มากขึ้นไปอีก. คนไม่สนใจที่จะดูสังขารทั้งหลายทั้งปวง ในแง่ที่ว่า มีลักษณะน่าเกลียด.

ที่จริงคำนี้มันควรจะแปลว่า มีลักษณะแห่งความทุกข์ มันจะฟังง่ายขึ้นอีก; เป็นทุกข์นั้นมันอย่างหนึ่ง เจ็บปวดตรงๆ นั้นอย่างหนึ่ง, แล้วก็ยังมีลักษณะแห่งความเป็นทุกข์ คือมันจะต้องปั่นป่วน รวนเร วิปริตอยู่ในตัวมันเอง มีลักษณะแห่งความทุกข์. แม้แต่สังขารที่ไม่มีชีวิตวิญญาณ มันก็มีลักษณะแห่งความทุกข์ แต่ไม่เคยแปลกันอย่างนั้น เพราะว่าคำบาลีมันมีว่าเป็นทุกข์ สังขารเป็นทุกข์. ถ้าเราจะพูดกันอย่างวิทยาศาสตร์ทางภาษาแล้วก็ จะต้องพูดว่า สังขารเป็นทุกข์บ้าง, สังขารมีลักษณะแห่งความทุกข์บ้าง, หรือสังขารเป็นสิ่งที่ควรจะบัญญัติเป็นตัวความทุกข์เสียเลย อย่างนี้ก็ได้.

ที่นี้คนตามธรรมดา ก็รู้สึกไม่ชอบใจ ต่อเมื่อมันเจ็บปวด

มันจึงเห็นเพียงเท่านั้น ไม่เห็นลึกลงไปถึงว่า มันมีลักษณะแห่งความวิปริต ปรวนแปร ไม่เที่ยง เกิด-ดับ เกิด-ดับ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ เปลี่ยนไป, เกิดขึ้น ตั้งอยู่ เปลี่ยนไป แล้วดับ อย่างนี้ นั่นลักษณะแห่งความน่าเกลียด. เอนี่มาเป็นหลัก แล้วก็จะเห็นว่าสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์จริง.

ในขั้นนี้ก็บอกให้รู้ถึงความกำกวมของภาษา แม้ภาษาบาลีซึ่งได้ใช้อยู่เดิม แล้วเรามาศึกษา เรามาค้นคว้า เพื่อจะเข้าใจความหมายของคำเหล่านั้นแต่ละคำๆ ให้ดีถึงที่สุด แล้วก็ไม่ว่าจะทำได้ทำกัน มันไม่มีความจำเป็นอะไรบังคับให้ทำ; แต่เดี๋ยวนี้เราอยากจะศึกษาอย่างครบถ้วน อย่างถูกต้อง อย่างละเอียด เราก็ต้องศึกษากันถึงขนาดนี้ เราจึงจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์นั้นโดยสมบูรณ์.

เอาละเป็นอันว่า ได้ปรารภเรื่องความทุกข์ขึ้นมาเป็นเรื่องแรก เพราะว่าวันอาสาฬหบูชาวันนี้ เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์: ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับแห่งความทุกข์ ทางให้ถึงความดับแห่งความทุกข์ มันล้วนแต่เป็นเรื่องของความทุกข์ทั้งนั้น.

ขอให้ถือเป็นหลักในที่นี้ด้วยว่า *ไม่ได้ตรัสว่าเป็นความสุข*

มีแต่เรื่องความทุกข์ กับความไม่มีทุกข์, ไม่ได้ตรัสเป็นความสุข เพราะความสุขมันเป็นเพียงเวทนา แล้วมันก็กลายเป็นของน่าเกลียด; สุขเวทนาเป็นของหลอกลวงพรางดา เลยกลายเป็นของน่าเกลียด เลยกลายเป็นความทุกข์ไปเสียอีก ความสุขนั้นแหละก็เป็นความทุกข์ไปด้วย. อย่างนั้นมันไปกันใหญ่ เป็นภาษาที่ถือเป็นหลักไม่ได้ หลอกลวงกันใหญ่ ก็เลยใช้คำว่าไม่ทุกข์ ทุกข์กับความดับแห่งความทุกข์ พอแล้ว.

แต่ที่นี้มันยังมีจะต้องพูดในภาษาคน เพื่อจะชักจูงคนธรรมดาสามัญทั่วไป ให้สนใจในเรื่องนี้ จึงต้องเอาคำว่าความสุขมาใช้ มันจึงเกิดคำที่มีลักษณะชวนเชื่อให้สนใจว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ขึ้นมา. ถ้าพูดอย่างภาษาธรรมแท้ๆ มันก็จะพูดได้แต่เพียงว่า นิพพานไม่มีทุกข์ จบสิ้นแห่งความทุกข์; แต่ถ้าพูดเป็นภาษาคนภาษาธรรมดา ก็พูดได้ว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง เพราะว่าคนธรรมดาสามัญเขาชอบความสุข สนใจความสุข รู้จักความสุข เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือยิ่งกว่าสิ่งใด พอได้ยินคำว่า เป็นสุขอย่างยิ่ง มันก็หูผึ่ง มันก็สนใจมาก ฉะนั้นจึงเกิดคำพูดชนิดนี้ขึ้น แม้เป็นคำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง, พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง ตรัสว่าเป็นสุขอย่างยิ่งขึ้นมาอย่างนี้ ทั้งที่ตรัส

โดยหลักว่า สังขารเป็นทุกข์.

ที่นี้จะอ้างว่านิพพานมิใช่สังขาร เป็นสุขอย่างยิ่ง มันก็ยิ่ง
ไปกันใหญ่; ยิ่งไปกันใหญ่ เพราะว่ามันไม่รู้จักรว่านิพพาน
นิพพานนั้นคืออะไร. นิพพานนั้นมันเหนือขึ้นไป จนเหนือสุข
เหนือทุกข์ แต่มีลักษณะที่จะพูดเป็นหลักภาษาว่า สิ้นสุดแห่ง
ความทุกข์ คือนิพพาน, แล้วก็เหนือความสุข ไม่มีความหมาย
แห่งความสุข. เพราะพอพูดถึงความสุขมันกลายเป็นเรื่องของ
เวทนา ความรู้สึกที่บุคคลรู้สึกเป็นเวทนา เวทนามันก็เป็นสังขาร
เมื่อเป็นสังขารก็ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ เลยมันก็ติดกันยุ่งไปหมด;
จึงมาแบ่งแยกกันให้ชัดเจนไปว่า สังขารในความหมายไหนเป็นตัว
ทุกข์ หรือมีลักษณะแห่งความทุกข์ หรือบัญญัติให้เป็นความ
ทุกข์เอาเสียเลย.

แล้วคำว่าความสุขนั้นมันคืออะไร? มันต้องได้อย่างใจ
ตามความต้องการ ต้องมีความต้องการ ได้ตามความต้องการ จึง
จะเป็นสุข, ได้รับความบำรุงบำเรอถูกต้องตามที่กิเลสมันต้องการ
หรือที่อวิชชามันต้องการ มันจึงจะเป็นความสุข; นี้พอปราศจาก
กิเลส ปราศจากอวิชชา มันก็ไม่ต้องการ ไม่ต้องการ การบำรุง
บำเรออะไรที่ไหน มันก็เลยไม่มีอะไรที่จะต้องมาเป็นความสุข.

นี่เรียกว่า 'ไม่มีความทุกข์' นั่นแหละเป็นนิพพาน เป็นความว่าง เป็นความว่างจากความทุกข์ เพราะว่างจากตัวตน; เมื่อไม่มีตัวตน ก็ไม่มีที่ตั้งแห่งความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ ไม่มีทางที่จะคิดว่า กูเป็นทุกข์ หรือความทุกข์เป็นของกู มันก็เลยดับหมดแห่งความทุกข์. จะดูกันในแง่ไหนก็ไม่มีความทุกข์ คือไม่ทนทรมาน นี่ก็ไม่มีทุกข์, ดูแล้วไม่น่าเกลียดอะไร ความสิ้นสุดแห่งความทุกข์คือนิพพานนั้น ดูแล้วไม่น่าเกลียดอะไร มันก็ไม่มี ความหมายแห่งความทุกข์.

นิพพานนี่ก็เป็นคำๆ หนึ่ง ซึ่งจะถือโอกาสพูดเสียเลย คือความดับสนิทแห่งความทุกข์ มักจะเข้าใจหรือเข้าใจกันอยู่ว่า มันเป็นสิ่งที่จะได้ต่อเมื่อตายแล้ว, มันต้องเอาความตายมารองรับนิพพาน จึงจะได้ นิพพาน อย่างที่คิดว่าอีกก็ชาติ ก็ร้อยชาติ ก็พันชาติ จึงจะนิพพาน มันก็เป็นการได้หลังจากตายแล้วทั้งนั้น. นี่คิดดูให้ดี แล้วมันจะมีประโยชน์อะไร ที่มันจะต้องแลกเอาด้วยความตาย. แล้วตายแล้วมันไม่มีความรู้สึกอะไร มันจะเป็นนิพพานได้อย่างไร? ถ้ารอมาเกิดใหม่ มันก็มีปัญหาอย่างเดิมอีก มาตั้งต้นเป็นเด็กศึกษากันใหม่อีก มันก็ไม่พบความดับทุกข์.

นี่ก็ขอให้เข้าใจไว้เป็นหลักตายตัวว่า นิพพานในทุกความ

หมาย ทุกระดับ ทุกลักษณะ นิพพานในทุกความหมายนั้น ไม่เกี่ยวกับความตาย คือเราไม่ต้องตายแล้วก็นิพพานได้. ถ้าจะเอาหลักเรื่องปฏิจจนุปบาทเป็นเกณฑ์ มันก็มีว่า อวิชชาดับ พออวิชชาดับ สังขารก็ดับ สังขารดับแล้วคนตายไหม? มันไม่ตาย. สังขารดับ แล้ววิญญานก็ดับ แล้วมันตายไหม? มันไม่ตาย. วิญญานดับ นามรูปมันก็ดับ แล้วมันตายไหม? มันก็ไม่ตาย. สังขารดับ วิญญานดับ นามรูปดับ โดยที่ไม่ต้องตาย.

นี่มันมีความหมายอยู่ที่ว่า คำว่าดับๆในที่นี้ ก็หมายความว่า แต่เพียงว่า มันไม่ทำหน้าที่. จำไว้ว่า คำว่าเกิดว่าดับในภาษาธรรมมันหมายถึง มันไม่ทำหน้าที่ เรียกว่าดับ, ถ้ามันทำหน้าที่ เรียกว่ามันเกิด เกิด-ดับ ในความหมายภาษาธรรมเป็นอย่างนี้. เกิด-ดับในภาษาคนก็หมายความว่า มันโผล่ขึ้นมาเรียกว่ามันเกิด, แล้วมันหายไป เรียกว่ามันดับ นั่นมันภาษาคน คำว่าเกิดคำว่าดับในภาษาคนมันเป็นอย่างนั้น. แต่คำว่าเกิด-ดับในภาษาธรรมมันมีความหมายอย่างอื่น ถ้าเมื่อใดมันทำหน้าที่ เมื่อนั้นเรียกว่ามันเกิด เมื่อใดมันหยุดทำหน้าที่ เมื่อนั้นเรียกว่ามันดับ.

ฉะนั้นเราจึงมีทางที่จะพูดว่า อะไรๆ ก็มีเกิดมีดับ เช่นว่า ตาเกิด หูเกิด จมูกเกิด, หรือว่า ตาดับ หูดับ จมูกดับ. เมื่อใด

ตาทำหน้าที่ของตา เมื่อนั้นเรียกว่าตาเกิด ไม่ใช่ว่าเรามีตาอยู่แล้ว ก็จะเรียกว่าตาเกิดแล้ว ไม่ใช่ นั้นมันเป็นการเกิดในภาษาคน คนโง่; ในภาษาคนฉลาดนั้น เขาจะพูดว่าตาเกิด ต่อเมื่อตาทำหน้าที่ที่เห็นรูป.

เมื่อมีรูปมากระทบตา ตาเห็นรูป ก็เรียกว่าตาเกิด กระทั่งเกิดวิญญาณทางตา, เมื่อตาเลิกเห็นรูป ก็เรียกว่าต้ามันดับ คือมันไม่ทำหน้าที่; แต่ลูกตามันยังอยู่ไม่ไปไหน ตัวลูกตานั้นมันก็เป็นเรื่องของวัตถุ. พูดกันโดยภาษาคน ถ้าเกิด-ดับ หมายความว่า ทิมตาให้บอดเสีย ก็เรียกว่าตาดับ; เดียวนี้มันไม่ต้องอย่างนั้น ถ้ามันไม่ทำหน้าที่ ก็เรียกว่ามันดับ ถ้ามันทำหน้าที่ ก็เรียกมันเกิด. จำไว้ว่าภาษาคนมันมีความหมายตื้นๆ ตามความรู้ลึกของคน ภาษาธรรมมีความหมายลึก ตามความรู้ของคนที่รู้ธรรมะอันลึกซึ้ง รู้และพูดโดยภาษาธรรม.

ที่นี้คำว่านิพพาน นิพพานนี้ มันน่าสงสาร ในเมืองไทยเรา เอาไปสอนลูกเด็กๆในโรงเรียนว่า นิพพานคือตาย ตายของพระอรหันต์ ของพระพุทธเจ้า, คนตายเรียกว่าตาย ช้างตายเรียกว่าช้างล้ม พระเจ้าแผ่นดินตายเรียกว่าสวรรคต, ที่นี้พระอรหันต์ตายเรียกว่านิพพาน นิพพานเลยกลายเป็นความตายไป; นี้ลูก

เด็ก ๆ ได้รับคำสั่งสอนมาผิด ตั้งแต่แรกเรียนคำเหล่านี้. นิพพานไม่ใช่ความตาย นิพพานไม่เกี่ยวกับความตาย ขอให้สนใจกันเสียให้ดีๆ ศึกษากันเสียให้ดีๆ ว่าเป็นความเย็นแห่งสังขาร เป็นความระงับดับเย็นแห่งสังขาร ชั่วคราวก็ได้ตลอดไปก็ได้.

มีพระบาลีอยู่คำหนึ่งว่า *ปรินิพพุโต โส ภควา* *ปรินิพพานาย ฌมมํ เทเสติ.* *ปรินิพพุโต โส ภควา* *พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นปรินิพพานแล้ว, ปรินิพพานาย ฌมมํ เทเสติ* *ย่อมทรงแสดงธรรม ได้ทรงแสดงธรรมเพื่อปรินิพพาน.* พระผู้มีพระภาค คือพระพุทธเจ้านั้น ปรินิพพานแล้ว แล้วก็แสดงธรรมเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายปรินิพพานด้วย ตายแล้วแสดงได้หรือ? นี่คำว่าปรินิพพานในลักษณะอย่างนี้ เห็นชัดว่าไม่ได้ตายดับเย็นสนิทแห่งสังขาร ไม่มีกิเลส ไม่มีความทุกข์ แล้วก็ทรงแสดงธรรมเพื่อปรินิพพานอย่างเดียวกันแก่สัตว์ทั้งหลาย.

อาตมาก็ขอแสดงอาบัติ เคยเข้าใจเรื่องนี้ผิด, เคยสอนไว้ผิด, เขียนไว้ในที่บางแห่งผิด ว่าดับสิ้นเชิงทั้งกิเลสและร่างกาย เรียกว่าปรินิพพาน; ตอนนั้นมันยังไม่พบบาลีนี้ ก็เลยพูดว่าปรินิพพานคือตายสนิท ตายหมด ตายทั้งกิเลส ตายทั้งร่างกาย อย่างนี้ก็เคยมีนะ แต่เพียงครั้งเดียว หรือเล็กๆ น้อยๆ นั่นเป็น

เรื่องหลายสิบปีมาแล้ว.

เดี๋ยวนี้มาพบว่า คำว่าปรินิพพานที่แท้จริง ท่านไม่ได้หมายถึงความตาย หมายถึงความดับแห่งกิเลส คือเย็น; เขาเอาคำว่าเย็น เย็นในภาษาชาวบ้านนี้ไปใช้เป็นคำในภาษาธรรมะชั้นลึก เพราะว่ามันไม่มีคำอื่นจะเรียก ถ้าตั้งคำอื่นขึ้นมา คนก็ฟังไม่ถูก. เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ หรือเมื่อมุนีฤๅษีอะไรก็ตาม ค้นพบความดับเย็นแห่งกิเลส แห่งจิตนี้ ไม่มีคำจะใช้ ก็ต้องยืมคำว่า เย็น ๆ ๆ ของชาวบ้านนี้เอาไปใช้; ให้มันมากเข้าอีก ก็เติมคำว่าปริเข้าไป เย็นรอบ เย็นที่สุด ปริแปลว่ารอบหรือหมดจด นิพพานะ แปลว่าเย็น.

ในพระบาลีเขามีอยู่ท้าว ๆ ไป ที่มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่า นิพพานะแปลว่าเย็นหรือทำให้เย็น, เมื่อช่างทองหลอมทอง เหลวคว้างเป็นทองเหลวร้อนจัด เขาจะต้องทำให้ทองนั้น นิพพานเสียก่อน คือเอาน้ำรดเข้าไป ทองที่เหลวคว้างก็กลายเป็นทองเย็นตามปกติ อย่างนี้เรียกว่า ทำให้ทองมันนิพพาน, *นิพพาเปยย* แปลว่า ยังทองนั้นให้นิพพาน แล้วเขาก็เอามาทำเป็นเครื่องรูปพรรณอะไรต่าง ๆ ได้.

นี่คำว่านิพพานแปลว่าเย็น หรือทำให้เย็นอย่างนี้ มันไม่

ได้แปลว่าตาย ฉะนั้นเราเข้าใจกันผิด ให้นิพพานเป็นความตาย แล้วจะต้องได้ต่อเมื่อตายแล้ว; ดูทุกคนหวังจะได้นิพพานต่อตายแล้วกันทั้งนั้นเลย มันเลยผิดหลายช่วงหลายต่อไป. ให้รู้ว่านิพพานแปลว่าเย็น ถ้าปรินิพพานมันก็เย็นลึนสุด เย็นรอบ เย็นอย่างครบถ้วน.

พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อปรินิพพาน เพื่อการปรินิพพานแก่สัตว์ทั้งหลาย. นี้แสดงว่าแม้ปรินิพพานแล้ว ก็มีไฟตาย นับประสาอะไรกับคำว่านิพพาน นิพพานเฉยๆ มันก็ยังไม่ตายใหญ่; เมื่อดับเย็นแห่งกิเลส และแห่งความทุกข์ ก็เรียกว่านิพพาน.

ไปยืมคำชาวบ้านซึ่งใช้แก้วัตถุ เช่นถ่านไฟแดงๆ มันนิพพาน เป็นถ่านไฟสีดำ, ข้าวร้อนๆ กินไม่ได้ รอให้นิพพานเป็นข้าวเย็นแล้วจึงจะกินได้ มีตัวอย่างใช้กับข้าวต้ม ยาคู มันยังไม่นิพพาน มันยังร้อนกินไม่ได้ ต้องรอให้มันนิพพานจึงจะกินได้ นี่แปลว่าเย็นใช้กับวัตถุสิ่งของก็ได้.

ถ้ามาใช้กับจิตใจ ก็หมายความว่า เมื่อจิตใจมันเย็น เพราะไม่มีกิเลส ไม่มีความทุกข์ ก็เรียกว่ามันนิพพาน, ใช้กับสัตว์เดรัจฉานก็ได้ ถ้าสัตว์ใดหมดพยศร้าย สัตว์เดรัจฉานตัวใด

ไม่มีอันตราย หมดพยศร้าย เอามาฝึกจนไม่มีอันตราย, จับสัตว์ร้ายในป่ามาฝึก จนหมดพยศร้าย อย่างนี้ก็เรียกว่า ทำให้มันนิพพานก็ได้ คำพูดอย่างนี้มีในบาลีด้วยเหมือนกัน.

เอาละเป็นอันว่าคำว่านิพพาน หรือดับทุกข์สิ้นเชิงนั้น มันไม่ได้เกี่ยวกับความตาย, มันไม่ต้องตาย แล้วมันก็นิพพานได้ มันจึงมีประโยชน์ ถ้าต้องตายแล้วมันจะมีประโยชน์อะไรเล่า. ฉะนั้นเรื่องดับทุกข์ คือนิพพาน มันก็คือดับแห่งความทุกข์ ไม่ต้องดับสังขาร ไม่ต้องตาย; ถ้าอยากจะพูดว่านิพพานตาย มันก็เป็นภาษาคนเกินไป ลูกเด็ก ๆ ได้รับคำสั่งสอนมาผิด ในประเทศอินเดีย เป็นต้น คงไม่ได้สอนอย่างนี้.

มันบาปกรรมอะไรของเมืองไทย ที่จะมาสอนลูกเด็ก ๆ ว่านิพพานคือความตาย ตายของพระอรหันต์ มันก็เคล็ดไปใหญ่ ว่าพระอรหันต์ตายได้ มันก็ยังผิดไปใหญ่. พระอรหันต์นั้นตายไม่ได้นะ มันเป็นคุณธรรมอันหนึ่งซึ่งตายไม่ได้ เรียกว่าอรหัตต; ถ้าตายได้ ก็ส่วนที่เป็นร่างกายที่เป็นเปลือกนี้ มันตายได้ ถ้าเป็นตัวพระอรหันต์แท้ ๆ มันไม่ตาย. มันก็เลยผิดสองชั้นสามชั้นเข้าไป ที่ว่าพระอรหันต์ตาย แล้วก็เรียกว่านิพพาน.

ในที่มาทั้งหลาย คำว่านิพพาน ไม่เกี่ยวกับความตาย นิพพานสมบูรณ์จนใช้คำว่า *ปรินิพพานาย* *ปรินิพพาน* *ปรินิพพุโต* ก็ตาม มันไม่ได้เกี่ยวกับความตาย, แม้นิพพานชั่วคราวเป็น สามีกนิพพานคือชั่วสมัย, ทิฏฐธัมมิกนิพพาน นิพพานที่เห็นได้ด้วยตัวเอง ถ้าตายแล้ว มันจะเห็นได้ด้วยตนเองอย่างไร *ทิฏฐธัมมิกนิพพาน* คือนิพพานที่บุคคลนั้นเห็นได้ด้วยตนเอง เป็นสันติทิวฐโก ถ้าตายแล้วจะเห็นได้อย่างไร. นิพพานในความหมายไหนก็ตาม โดยปริยายก็ตาม โดยนิปปริยายก็ตาม ไม่เกี่ยวกับความตายทั้งนั้นแหละ.

ขอให้รู้ไว้เถอะว่า ดับทุกข์ได้โดยที่ไม่ต้องตาย ดับทุกข์ได้โดยที่ไม่ต้องตาย ฉะนั้นอย่ากลัวความดับทุกข์ อย่ากลัวนิพพาน ว่ามันจะต้องตาย เหมือนที่เข้าใจกันผิดๆ ว่า มันต้องตายจึงจะได้นิพพาน ฉันทไม่อยากตาย ฉันทก็ไม่อยากได้นิพพาน. เรื่องมันก็เปลี่ยนทิศทางไปหมด ไม่ตรงไปตามร่องรอยที่มันควรจะไป.

ความดับแห่งทุกข์ ไม่เกี่ยวกับความตาย ทำให้ความตายหมดความหมาย ไม่มีตัวตนสำหรับจะตาย เพราะ ว่ากิเลสที่จะยึดถือว่าตัวตนมันไม่มี ความทุกข์ก็ไม่มีที่ตั้งอาศัย

ความทุกข์มันก็ไม่มี มันก็เลยไม่มีกิเลส ไม่มี ความทุกข์โดย
ประการทั้งปวง. นี่คือความเย็นถึงที่สุด ที่จะเรียกว่านิพพาน
หรือปรินิพพาน.

ในพระบาลีเองก็ไม่แน่นอนหรอก ใช้คำว่านิพพานใน
ความหมายสูงสุดก็มี, ใช้คำว่าปรินิพพานในความหมายสูงสุดก็มี
แทนกันได้ สำหรับคำว่านิพพาน กับคำว่าปรินิพพาน. ดับเย็น
สนิท เพราะไม่มีกิเลส ไม่มี ความทุกข์ ไม่มีสังขาร ไม่มี การปรุง
แต่ง เป็นวิสังขาร ปราศจากการปรุงแต่ง นั่นแหละคือนิพพาน
หรือดับทุกข์.

แต่เดี๋ยวนี้คนไม่รู้จักความทุกข์ มันก็ไม่ได้อกั้วความ
ทุกข์, แล้วยังคิดว่าจะหาความสนุกมากลบเกลื่อนความทุกข์ได้
ด้วย. มันจึงลงหาเงินหาอะไรกันใหญ่ หาวัตถุปัจจัยทาง
กามารมณ์โดยเฉพาะ มากลบเกลื่อนความทุกข์ แล้วมันก็จะคิดว่า
กามารมณ์นั่นแหละเป็นนิพพาน เพราะว่ามันลบเกลื่อนความ
ทุกข์ได้. ที่จริงความคิดอย่างนี้มันเคยมีมาแล้วแต่ก่อน ก่อน
พุทธกาลโน้น มันปรากฏอยู่ในบาลี เช่นพรหมชาลสูตรเป็นต้น
คนบางพวกเอา กามารมณ์เป็นนิพพาน เพราะมันช่วยลบ
เกลื่อนความทุกข์ได้ ตามความต้องการของเขา; มันเป็น

นิพพานของลูกเด็ก ๆ แต่มันก็เคยมี.

บางพวกสูงขึ้นมา เอาฌาณเอาสมาธิเป็นนิพพาน ปฐมฌาณเป็นนิพพาน ทุตติยฌาณเป็นนิพพาน อย่างนี้มันก็เคยมี เพราะว่ามันเย็นบ้างเหมือนกัน มันเย็นกว่าที่จะไม่มีนะ; ถ้าบรรลุปฐมฌาณ มีลักษณะความเป็นประภัสสรของจิตมากพอสมควรที่จะมีความเยือกเย็น ก็เลยถูกเข้าใจว่าเป็นนิพพาน. เขาเข้าใจฌาณเหล่านี้ว่าเป็นนิพพานกันมาตามลำดับ ตามลำดับ.

พระพุทธเจ้าไปศึกษากับอาจารย์คนสุดท้าย สอนได้เพียงแนวสัจญานาสัจญายตนะ หยุดความรู้สึที่เป็นสัจญาและเวทนาเสีย แล้วก็เรียกว่านิพพาน; พระพุทธเจ้าท่านสันติเสียไม่เอา ไม่เอา ไม่ยอมรับ จึงออกไปหาใหม่ หาของพระองค์เอง จนพบว่าดับตัวตนเสียได้จึงเป็นนิพพาน.

เอาละ มาถึงปัญหาเฉพาะหน้าว่า เดี่ยวนี้คนไม่รู้จักความทุกข์ ฉะนั้นเวลาที่เหลืออีกนี้ พุดกันถึงเรื่องความทุกข์กันให้ถึงที่สุด; เราจะดูอะไร เราก็ดูตามแบบที่เคยแสดงมาแล้ว เมื่อตอนหัวค่ำ.

ข้อแรกก็จะดูตามพยัญชนะ ก็เหมือนที่กล่าวมาแล้ว ความทุกข์แปลว่า ทนยาก ก็ได้ ทู กับ ขะ มะ แปลว่า ทนยาก,

แล้วถอดตัวหนังสือเป็น ๆ กับ อิกชะ ก็แปลว่า เห็นแล้วเกลียด
ก็ได้, แล้วถอดพยัญชนะเป็น ๆ กับ ชัง ก็แปลว่า มันว่าง
อย่างน่าเกลียด.

นี่ถ้าดูตามพยัญชนะ คำว่าความทุกข์มันมีความหมาย
อย่างนี้ ฉะนั้นความหมายสูง ที่จะครอบงำได้กว้างหน่อย ก็คือว่า
เห็นแล้วน่าเกลียด. ถ้าจะพูดว่า ว่างอย่างน่าเกลียด มันสูง
เกินไป จนคนทั่วไปจะเข้าใจไม่ได้ เอาแต่เพียงว่า พอเห็นความ
จริงของมันแล้ว จะเกลียดมันทันที นั่นแหละคือความทุกข์
มันทุกข์ได้ทั้งสังขารที่มีวิญญาณครอง และไม่มีวิญญาณ
ครอง โดยพยัญชนะเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ โดยอรรถะ คือความหมายที่ออกมาจากตัวหนังสือนี้
ก็จะเอาตามอย่างนั้นแหละ ว่ามันทนยาก. แม้สิ่งที่เราเห็น
แล้วว่า มันน่าเกลียด แม้ก่อนหินนี้ ถ้าไปเห็นความน่าเกลียด
ของมันเข้า มันก็รู้สึกปั่นป่วนในใจ คือมันต้องทนด้วยเหมือนกัน
ก็แปลว่า ความทุกข์นั้น คือสิ่งที่เห็นแล้วจะรู้สึกเกลียด แล้ว
ก็เป็นความทุกข์รบกวนจิตใจ ก็เรียกว่าทนยากได้เหมือนกัน
มีความหมายว่าทนยาก.

แล้วมีความหมายว่าน่าเกลียดไปเสียทั้งหมด น่าเกลียด

นำซังไปเสียทั้งหมด; นี้พูดอย่างความรู้สึกตามธรรมดา ของคนที่ยังไม่ได้หลุดพ้น ยังไม่ปล่อยวาง ยังไม่สิ้นกิเลส. พอเห็นสิ่งที่หลอกลวงเป็นมายาไม่เที่ยงอย่างนี้ มันก็เกลียด เกลียดแล้วมันก็รำคาญ, แล้วก็ต้องทนความรำคาญนั้น มันเลยมีลักษณะแห่งความทุกข์ ในสังขารทั้งหลายทั้งปวง.

ถ้าว่าจะดูในแง่ของ ไวพจน์ เววจน, ไวพจน์คือคำแทนชื่อที่ใช้เรียกแทนกันได้ เรียกว่าไวพจน์ คำว่าโลกก็เป็นไวพจน์ของความทุกข์. อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า *โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี, ความดับแห่งโลกก็ดี, ทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็ดี ตถาคตบัญญัติไว้ ในร่างกายที่ยาวาหนหนึ่ง ที่ยังมีสติปัญญาและใจ. มีสติปัญญาและใจ หมายความว่ายังไม่ตาย ในร่างกายที่ยังไม่ตาย จะหาพบโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับแห่งโลก ทางให้ถึงความดับแห่งโลก; ในกรณีอย่างนี้ ทรงใช้คำว่าโลก เป็นไวพจน์ของคำว่าทุกข์.*

ในที่บางแห่งใช้คำว่าโรค โรค เป็นไวพจน์ของคำว่าทุกข์ก็มี. คำว่า โรค โรค คำนี้ ตัวหนังสือมันแปลว่า เสียบแทง คำว่าโรคมมาจาก รุช ซึ่งแปลว่าเสียบแทง สิ่งที่เป็นโรค ต้องมีการเสียบแทง แทะกาย แทะใจ อะไรก็ตามใจ, มันมีการ

เสียบแทงแล้วก็เรียกว่าโรค; คำว่าโรคนี้ ใช้เป็นไวพจน์ของคำว่าทุกข์ก็ได้. อย่างน้อยเรามีคำว่าโลก มีคำว่าโรคเป็นไวพจน์ของคำว่าทุกข์ ถ้าจะดูกันในแง่ของไวพจน์ ก็ต้องดูคำ ๒ คำนี้.

ถ้าจะดูถึง ลักษณะอาการ ของทุกข์ ลักษณะของความทุกข์ ก็คือน่าเกลียด ลักษณะของความทุกข์คือน่าเกลียด มีลักษณะน่าเกลียด, อาการของความทุกข์ก็คือเบียดเบียน เบียดเบียนขบกัด; ลักษณะของความทุกข์คือน่าเกลียด อาการของความทุกข์คือเบียดเบียน.

ถ้าจะดู โดยกิจจะ คือ หน้าที่ที่ความทุกข์มันจะทำให้ขึ้นมา มันก็คือสร้างปัญหา ความทุกข์มันมีหน้าที่สร้างให้ปัญหาเกิดขึ้น. เพราะพอมีความทุกข์เกิดขึ้นแล้ว ทนอยู่ไม่ได้ ต้องดิ้นรนต้องต่อสู้ มันก็กลายเป็นปัญหาไปหมด ปัญหาทางการเงิน, ปัญหาทางสุขภาพอนามัย, ปัญหาทางการสังคมอะไร, มันเป็นปัญหาไปหมด ถ้ามันมีความทุกข์เกิดขึ้น.

แล้วก็ รสชาติ ของมัน ความทุกข์มีรสชาติแสบเผ็ด, แล้วมันกัดให้กร่อน คือให้มันสึกหรอ มันก็แสบเผ็ด มันก็เจ็บปวด.

ถ้าดู ในแง่ของวิทยาศาสตร์ มันเป็นความรู้สึกตาม

ธรรมชาติ ไม่มีตัวตน เป็นธรรมชาติล้วนๆ, ความทุกข์มันไม่มี เหตุปัจจัยปรากฏออกมาแล้ว มันคือปรากฏการณ์ของธรรมชาติ เป็นธรรมชาติล้วนๆ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน. นี่ถ้าเราจะดูกันในแง่ของวิทยาศาสตร์ คือธรรมชาติ ซึ่งมีกฎของธรรมชาติบังคับสิ่งทั่วปวง ให้เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ, ความทุกข์มันก็คือธรรมชาติธรรมดาแท้ๆ ซึ่งมันจะต้องเป็น อย่างนั้นเอง เรียกว่าดูกันในแง่ของวิทยาศาสตร์.

ถ้าจะดูกัน โดยประเภท แจกเป็นอย่างๆ เป็นชนิดๆ มันมากมาย แจกไม่ไหวก็ได้. แต่ถ้าจะเอากันพอเป็นเครื่อง ศึกษา เป็นเครื่องสังเกต มันก็แจกเหมือนกับที่เราู้กันอยู่นั้นแหละ *ความทุกข์ชนิดโดยตรง* เห็นได้ตรงๆก็มี, *เห็นยากโดยอ้อม*ก็มี, *ความทุกข์อย่างเปิดเผยเห็นชัด*ก็มี, *ความทุกข์อย่างเร้นลับมองก็ไม่ค่อยจะเห็น* อย่างนี้ก็มี.

แล้วใครจะไปแจกออกเป็น *ความทุกข์ทางกาย* เป็น *ความทุกข์ทางจิต* เป็น *ความทุกข์ทางวิญญาน* เป็นความทุกข์อะไรๆ ก็ได้ ดูเอาเองก็แล้วกัน; ถ้าเห็นได้หลายๆ อย่าง มันก็ดี มันก็ช่วยให้รู้จักความทุกข์ดีขึ้น.

ความทุกข์มีประเภทมีชนิดอย่างไรบ้าง ก็อย่างที่พูดกัน

มาแล้วมากมาย เป็นภาษาคน ความทุกข์อย่างง่าย ๆ ไม่มีอะไรจะกิน ไม่มีอะไรจะใช้ ไม่มีอะไรจะอยู่ มันก็เป็น*ความทุกข์ตามแบบคน*; แต่ถ้าว่าเป็นความทุกข์หนักอกหนักใจ เพราะความยึดมั่นถือมั่น มันก็เป็น*ความทุกข์แบบภาษาธรรม* สำหรับผู้ที่รู้ธรรมเป็นผู้ที่รู้เรื่องทางจิตใจ มันก็มีความทุกข์ไปตามแบบนั้น.

ทีนี้ก็ถ้าจะดู โดยอุปมา อุปมาด้วยอะไรดี เราอยากจะอุปมาว่า มันเป็นรางวัลของพญามาร ความทุกข์เป็นรางวัลของพญามาร. เมื่อโง่จนพญามารเกิดขึ้นแล้ว มันก็ได้รางวัลจากพญามาร ความทุกข์คือรางวัลของมาร จากมาร; นี้เรียกว่าโดยอุปมา โดยอุปมาให้มันซัน ๆ เล่นอย่างนั้นแหละ จะอุปมาอย่างไรก็ได้.

ความทุกข์เป็นเหมือนกับเครื่องทำอันตรายอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นเครื่องทิ่มแทงก็ได้, เป็นเครื่องหุ้มห่อก็ได้, เป็นเครื่องผูกพันก็ได้, เป็นเครื่องร้อยรัดก็ได้, เป็นเครื่องเผาผลาญก็ได้, เป็นเครื่องครอบคลุมก็ได้, เป็นเครื่องที่มนุษย์ได้ทำขึ้น แล้วมันก็เป็นความทนทรมาณ.

อุปมาของความทุกข์ เหมือนกับน้ำท่วมก็ได้ เมื่อมันจมอยู่ใต้น้ำหายใจไม่ออก มันก็เป็นทุกข์ มันก็ดิ้นรนเหลือ

ประมาณแหละ ดันรนสุดเหวี่ยงที่จะขึ้นมาจากน้ำ.

ฉะนั้นถ้าใครเห็นความทุกข์ถึงขนาดที่เรียกว่า เหมือนกับถูกจับกดไว้ได้น้ำ อายากจะขึ้นมาหายใจ เรียกว่าคนนี้ก็เห็นความทุกข์ดี เห็นความทุกข์ถูกต้องหรือว่าเต็มที มันก็จะเกิดความอยากจะพ้นทุกข์อย่างยิ่ง. เดียวนี้มันไม่รู้สึกลักษณะนั้น มันไม่ได้รู้สึกเหมือนกับถูกจับกดไว้ได้น้ำ อายากจะขึ้นมาหายใจ มันก็เลยเป็นเรื่องฟัง เป็นเรื่องพูด เป็นเรื่องไม่ต้องทำอะไรอยู่นั่นเอง ก็เลยไม่เกิดการดับทุกข์.

ทีนี้ถ้าว่าดูใน หน้าที่ ในลักษณะที่มันเป็นหน้าที่ ความทุกข์มันมีหน้าที่ในตัวมัน มันจะเกิดขึ้นมาเมื่อมีการทำผิด, ความทุกข์มันก็มีหน้าที่ที่จะลงโทษ เมื่อมีการกระทำผิด; นี้ก็เป็นหน้าที่ของความทุกข์ละ. ถ้าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ของคน ก็มีหน้าที่ที่จะต้องรู้จักตัวความทุกข์ จะต้องรู้จักตัวความทุกข์ในทุกแง่ทุกมุม, มนุษย์มีหน้าที่ที่จะต้องรู้จักตัวความทุกข์กันในทุกแง่ทุกมุม แล้วเราก็ไม่ค่อยจะสนใจ.

ถ้าจะดูกันในแง่ของ สิทธิ สิทธิที่มันคู่กันกับหน้าที่ ความทุกข์มันก็มีสิทธิในตัวมัน ที่มันจะกัดคนโง่; ใครมันโง่ ความทุกข์มันก็มีสิทธิที่จะกัดคนนั้นแหละ. ทีนี้ถ้าว่า มองในแง่

ของมนุษย์ มนุษย์ก็มีสิทธิที่จะดับความทุกข์, เราถือเอาเป็นสิทธิอย่างยิ่ง ที่เราจะต้องเรียกร้องเอาให้ได้ คือจะดับความทุกข์เสียให้ได้; นี่เป็นสิทธิฝ่ายมนุษย์. แต่ถ้าเป็นสิทธิฝ่ายตัวความทุกข์เองแล้ว มันจะกัด มันมีสิทธิที่จะกัด มันสามารถที่จะกัดกัดคนโง่ ทำเล่นกับมันซิ.

ที่นี้ดูกันที่ จุดตั้งต้น ความทุกข์ตั้งต้นที่ไหน? โดยทั่วไปก็จะถือตามหลักอริยสัจจ์ว่า ความทุกข์เกิดมาจากตัณหา มันก็ควรจะรู้จักว่ามันเกิดอย่างไร; ถ้ามันเห็นชัดเจนจริงๆ ว่า ตัณหาให้เกิดความทุกข์อย่างไร มันจะมองเห็นไกลไปทั้งข้างหน้าและข้างหลัง.

ไกลไปข้างหน้า ก็คือว่า ตัณหา มันให้เกิดอุปาทาน เมื่อมีอุปาทานจึงจะเป็นทุกข์ ถ้าตัณหาไม่ได้ให้เกิดอุปาทาน มันก็ไม่ใช่ทุกข์หรอก; แต่ตัณหา มันมีธรรมชาติอย่างนั้น คือมีธรรมชาติให้เกิดอุปาทาน. อยากอะไรอย่างรุนแรง อยากให้รุนแรงเถอะ มันจะเกิดความรู้สึกซอขึ้นขึ้นมาว่า มีตัวกูเป็นผู้อยากอุปาทานมันเกิดขึ้น อยากเป็นของกู หรือเป็นตัวกูเสียเลยก็ตามใจ ฉะนั้น ความทุกข์จึงเกิดมาจากอุปาทาน.

พระบาลีที่เราสวดกันอยู่บ่อยๆ ว่า สังขิตเตนะ ปัญ-

อุปาทานกัณฑ์ ทุกขา, เบญจกัณฑ์ ที่ประกอบอยู่ด้วย
อุปาทาน ๕ ประการเป็นตัวทุกข์. นี้พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ตรัส
ผิด ๆ ถูก ๆ หรือค้านพระองค์เอง ตรัสโดยทั่วไปว่า ตัณหาเป็น
เหตุให้เกิดทุกข์; แต่ตรัสให้ชัดว่า เมื่อใดมีความยึดมั่นถือมั่น
เมื่อนั้นเป็นทุกข์ ก็หมายความว่า ตัณหาให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น.

แล้วมาดูย้อนมาทางหลังทางต้น ก็จะมีพบว่า อวิชชามัน
ให้เกิดตัณหา ถ้ามันไม่มีอวิชชา มันเกิดตัณหาไม่ได้, ถ้าไม่มี
อวิชชาในขณะที่มีผัสสะแล้ว มันเกิดตัณหาไม่ได้หรอก. มันต้อง
มีอวิชชาเข้ามาเป็นเจ้าก็เจ้าการ โดยเฉพาะตั้งแต่เมื่อมีผัสสะ
เป็นผัสสะของอวิชชา มีเวทนาของอวิชชา แล้วมันก็เกิดตัณหา.

ดูไปทางต้นสุด ความทุกข์เกิดมาจากอวิชชา, ดูที่ตรง
กลางโดยทั่ว ๆ ไป เห็นได้ง่าย ๆ ก็ ความทุกข์เกิดมาจากตัณหา.

ถ้าดูกันอย่างใกล้ชิดที่สุดแล้ว จะพบว่า ความทุกข์เกิด
มาจากอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น ยึดมั่นสิ่งใดก็เป็นของ
หนักขึ้นมาทันที ความที่ต้องถือของหนักนั้นแหละเป็นทุกข์,
ภราทานัง ทุกขัง โลเก การยึดถือของหนักเป็นความทุกข์.

ภารา ทะเว ปัญจักกัณฑ์, กัณฑ์ทั้งห้าเป็นของหนัก;
ภราทานัง ทุกขัง โลเก, การยึดถือของหนักเป็น

ทุกข์ ไม่ได้ใช้คำว่าค้นหาเลย;

ภาระนิกเขปะนัง สุขัง, นี่พูดภาษาคนอีกที่หนึ่งแล้ว
วางของหนักลงเสีย นั่นแหละเป็นความสุข ที่จริงเป็นความ
ดับทุกข์ แต่ว่าคำกลอนอย่างนี้ก็ใช้ตามสะดวก ใช้ว่าเป็นสุขบ้าง
ก็ได้;

นิกขิปิตฺวา คะรุง ภารัง, วางของหนักลงเสียแล้ว;
อัญญัง ภารัง อะนาทิสะ, ไม่หยาบฉวยเอาของ
หนักอันอื่นขึ้นมาอีก;

นิจฉาโต ประณีพพุโต. หมดความอยากดับสนิท
ประณีพพุโต ดับสนิท ไม่ตาย ไม่ต้องตาย แต่ไม่มีความทุกข์.

นี่สังเกตดูให้ดี ๆ มันมีหลายแห่ง คำว่า ประณีพพุโต
ประณีพพุโต ไม่ได้ตาย ไม่ต้องตาย ถ้ามันวางของหนักลงเสียได้.

ความทุกข์เงื่อนต้นมาจากอวิชชา ตรงกลางเป็น
ตัณหา อันสุดท้ายของการทำหน้าที่ก็คืออุปาทาน. อุปาทาน
โดยความเป็นตัวตนก็ได้ เป็นของคนก็ได้, จะอุปาทานในวัตถุที่
เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ก็ได้, ในทฤษฎีความคิดความเห็นก็ได้, ใน
วัตรปฏิบัติที่ปฏิบัติอยู่อย่างโง่เขลาก็ได้, แล้วก็อุปาทานจนพูด
ออกมาว่าตัวกู เป็นอุปาทานที่เป็นความทุกข์โดยสมบูรณ์.

เข้าที่นี้คู่ต่อไปในแง่หนึ่ง ก็คือดู โดยอัสสาทะ อัสสาทะ : ความเอร็ดอร่อยสนุกสนาน เป็นเสน่ห์ช่วยวนใจ. ความทุกข์จะเป็นอัสสาทะ น่าพอใจบ้าง ก็สำหรับคนโง่ คนไม่รู้จักความทุกข์ จนเกิดมีคำพูดแปลกๆ ขึ้นมาว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัว โง่แล้วเห็นกงจักรเป็นดอกบัว. คนโง่เหล่านี้พอใจในความทุกข์ ชนิดที่แฝง ชนิดที่เร้นลับ มันจึงเห็นเป็นดอกบัว ฉะนั้นจึงยินดีที่จะอยู่ในกองทุกข์. มันเป็นทุกข์แล้วมันยังจะแสวงหาสิ่งที่เป็นทุกข์อีก มันโง่เท่าไร?

ถ้ากล่าวโดยทั่วไปก็ว่า สัตว์ทั้งหลายมีความเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นธรรมดาแล้ว มันก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดาอีก. นี่มันโง่เท่าไร, มันเป็นทุกข์อยู่แล้ว มันก็ยังแสวงหาสิ่งที่เป็นทุกข์อีก มันโง่เท่าไร? เพราะมันมีอัสสาทะอะไร ช้อนเร้นแอบแฝงอยู่ในตัวความทุกข์นั้น ที่เห็นง่ายๆ เช่นว่า มันได้ดี ได้ค่าได้ดีเขานี้ มันก็สบายใจ, กิเลสครอบงำอย่ายี่เอา มันก็ได้สบายใจ. นี่เป็นอัสสาทะ เสน่ห์ที่หลอกลวงของสิ่งที่เลวร้ายทั้งหลาย สิ่งที่เลวร้ายทั้งหลายมีของหลอกอย่างนี้ด้วยกันทั้งนั้น.

เราอยากจะพูดในแง่ที่ลึก ที่บางคนคงจะไม่ยอมรับว่า

เราก็อธิษฐานว่า เราชอบความทุกข์ โดยเฉพาะอาตมา เพราะว่าความทุกข์มันมาสอนให้ฉลาด; ถ้าไม่มีความทุกข์ มาสอนแล้วโง่ โง่ติดคำบรรพ์ โง่อย่างเลวร้ายกันทุกคนแหละ, ไอ้ความทุกข์มันมาตบหน้า มันมาสอนให้ฉลาด ฉะนั้นขบใจ ความทุกข์.

ความทุกข์มีคุณมาสอนให้ฉลาด, ความสุขมาสอนให้ หลง ให้เปลว ให้ระเริงเตลิดเปิดเปิงไป. แต่ความทุกข์มาสอน ให้ฉลาด มากัดเอา มาขบกัดเอา มาเผาผลาญเอา ทำให้สำนึกได้, มาสอนให้ฉลาด เรียกว่ามันสอนดีกว่าความสุข; ความสุขมันไม่ สอนนะ มันมาทำให้ลืมหืมตา แต่ความทุกข์มันมาสอน แต่คนมันโง่ เอง มันไม่รับคำสอน มันก็บ้าไปเลย.

ถ้ายินดีที่จะศึกษาความทุกข์ มันก็จะรู้ว่า ความทุกข์มัน มาสอนให้ว่า แก่อย่าทำอย่างนี้ อีกต่อไป หรือว่าอย่าสร้างเหตุ บั๊จจัยแห่งความทุกข์นี้ขึ้นมาเลย; ของวิเศษอันนี้ ความรู้อันนี้ ได้มาจากความทุกข์ ความทุกข์มันบีบคั้นให้เราฉลาด หาหนทาง ดับทุกข์. หรือจะพูดให้กว้างขวางออกไปก็ว่า พระพุทธเจ้าออก บวชเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า เพราะความทุกข์มันบังคับ, ความ ทุกข์มันขับไล่ไสส่งให้ออกไปบวช ไปหาความดับทุกข์. ทำไมไม่

ขอบใจความทุกข์กันบ้าง คนที่ได้รับประโยชน์จากการตรัสรู้ของ
พระพุทธเจ้า ผู้ออกบวชเพราะความทุกข์มันบีบคั้น.

มีคำพูดที่ควรจะสนใจกันบ้าง คุณจะพูดตรงๆ กันทั้งฝ่าย
พุทธและฝ่ายที่มีใช้พุทธ ฝ่ายพวกฝรั่งก็มีพูดกันว่า เพชรอยู่ใน
หัวคางคก เพชรพลอยอยู่ในหัวคางคก; สิ่งที่น่าเกลียดที่สุดคือ
คางคก แต่ในหัวของมันก็ยังมีเพชรพลอย ความทุกข์ที่เลวร้าย
น่าเกลียดน่าชังที่สุด ดูให้ดีจะพบพระนิพพานอยู่ที่นั่น. ความ
ดับทุกข์มันต้องมีที่ความทุกข์, ดับไฟมันต้องมีที่ไฟ ดับทุกข์
มันต้องมีที่ทุกข์ เพราะฉะนั้นในทุกข์มันมีความดับทุกข์ที่จะหา
พบได้. ถ้าหาพบได้ ก็คือหาพบของที่สวยงามที่สุด มีค่าที่สุด
จากสิ่งที่น่าเกลียดน่าชังที่สุด คือความทุกข์; อย่างนี้ก็จะเรียกว่า
มันมีเสน่ห์สำหรับคนมีปัญญา จะใช้ความทุกข์ให้เป็น
ประโยชน์.

ที่นี้ดูในแง่ของ อาทีนวะ โทษอันเลวร้ายต่ำทราม. นี้ไม่
ต้องพูดถึง ไม่ต้องพูดหรอก ใครๆ มันก็รู้สึกได้ดีทั้งนั้น ได้ทุกคน
ว่ามันเลวร้าย มันอันตราย แล้วมันกัดคน เผาคน ทำอันตรายคน;
นี่เป็นส่วนที่ว่าเป็นอาทีนวะ อาทีนพ อาทีนวะ แปลว่า โทษอัน
เลวทราม โทษอันเลวร้าย. อย่างนี้เด็กๆ ก็ยังมองเห็นอยู่บ้าง

แต่แล้วก็ไม่เห็นต่อไป จนถึงกับว่ามันเป็นอย่างนั้น มันก็เปลोटัวเห็นเป็นความสนุกสนานไปเสียก็มี แล้วก็เลยได้เห็นกงจักรเป็นดอกบัวกันคราวนี้เอง.

ถ้าพูดเป็นภาษาคนก็ว่า ความทุกข์มันเป็นของกีด เป็นของทำให้เกิดความทุกข์, หรือว่าเป็นของหนัก ทำให้เกิดความทุกข์. แต่ถ้าพูดโดยภาษาธรรมแล้ว ผลตามธรรมชาติตามธรรมดา ของอวิชา อุปาทาน, กิเลสคืออวิชาอุปาทาน เป็นของธรรมชาติธรรมดา มีขั้นที่ไหนก็คลอดเป็นผลออกมาเป็นธรรมชาติ คือความทุกข์. ความทุกข์ก็คือธรรมชาติธรรมดา คลอดออกมาจากธรรมชาติแห่งกิเลส ที่มีชื่อว่าอุปาทาน อวิชา อุปาทาน.

นี่เราดูให้ดี ว่าเราจะเรียกความทุกข์ว่าอย่างไร? ในความรู้สึกต้นๆ ความรู้น้อยๆ ก็เรียกไปอย่างหนึ่ง, เมื่อมีความรู้สึกลึกซึ้ง ก็เรียกไปอีกอย่างหนึ่ง แม้เรียกว่า เป็นทุกข์ธรรมดา น่าเกลียดน่าชัง นี่ก็ยังเป็นรู้สึกต้นๆ ธรรมดาๆ.

ถ้ารู้สึกเป็นธรรมชาติเช่นนั้นเอง ธรรมชาติเช่นนั้นเอง อย่าไปเป็นทุกข์เป็นร้อนอะไรกับมัน นี่ก็เรียกว่าลึก เป็นภาษาลึก. เห็นความทุกข์เป็นธรรมชาติธรรมดา เป็นตถตา มันเป็นเช่นนั้น

เอง ไม่มีความทุกข์กับมัน, ถึงมันจะมีความทุกข์เจ็บปวดเกิดขึ้นที่ร่างกาย ก็เกิดที่ระบบประสาทที่เป็นเรื่องของร่างกาย ไม่มาถึงจิตใจ ไม่มาถึงจิตใจ ให้ธรรมชาตินั้นเป็นตถตา เป็นของธรรมดาที่อยู่ในโลก. นี่เรียกว่ารู้จักความทุกข์ในแง่ลึก กล่าวโดยภาษาธรรม ก็เป็นธรรมชาติธรรมดา ปราภฏการณของธรรมชาติธรรมดา ที่ให้มันเกิดผลอย่างนี้ เพราะถ้าพูดเป็นธรรมชาติธรรมดาแล้ว มันไม่มีดี ไม่มีชั่ว ไม่มีสุข ไม่มีทุกข์ มีแต่ว่า ทำอย่างนี้ผลเกิดอย่างนี้, ทำอย่างนี้ผลเกิดอย่างนี้ คืออิทัปปัจจยตา. ถ้าใครเห็นอิทัปปัจจยตา คนนั้นจะไม่รู้สึกว่ามีดี มีชั่ว มีสุขมีทุกข์ มีอะไรเลย มันเป็นอย่างนั้นเองตามธรรมชาติตามธรรมดา.

แต่เดี๋ยวนี้เอาความรู้สึกของคนธรรมดาเข้ามาวัด พอใจก็เรียกว่าสุข ไม่พอใจก็เรียกว่าทุกข์ นี่มันหลอกตัวเอง ให้มีความสุขความทุกข์ขึ้นมา ให้เกิดปัญหา; ถ้าเข้าถึงความจริง กฎของธรรมชาติตามที่ เป็นจริงอย่างไรแล้ว มันก็ไม่รู้สึกสุข ไม่รู้สึกทุกข์ เห็นเป็นธรรมชาติไปหมด. นี่เป็นลักษณะแห่งความหลุดพ้นหรือจิตของพระอรหันต์ เห็นทุกสิ่งเป็นตถตา.

ตถตาคำนี้ก็ เป็นคำสำคัญคำหนึ่ง ที่จะต้องสนใจไว้

มันเป็นผลเกิดมาจากการเห็นอิทัปปัจจยตา, เห็นอิทัปปัจจยตาถึงที่สุดแล้ว ก็จะมีสรุปลเป็นตถาตา เช่นนั่นเอง ฟังดูเหมือนกับพูดเล่น. เมื่ออาตมาพูดคำนี้ขึ้นเป็นครั้งแรก แล้วเอามาสอนเป็นครั้งแรก คนที่มีการศึกษามีสติปัญญาเห็น ว่าพูดเล่น, พุทธศาสนาสอนเรื่องตถาตา เช่นนั่นเอง เห็นเป็นเรื่องพูดเล่น เห็นเป็นไม่มีความหมาย ไม่มีคุณค่าอะไร. แล้วต่อมาอีกนาน คนๆ นั้นแหละจึงค่อยรู้ค่อยเข้าใจว่า โอ เรื่องสำคัญแล้ว ไม่ใช่เรื่องพูดเล่น.

ตถาตา เช่นนั่นเอง, ถ้ามันฉลาดจริง มันเห็นอิทัปปัจจยตา เหตุปัจจัยอย่างนั้น ให้เกิดผลอย่างนั้น เหตุปัจจัยอย่างนั้น ให้เกิดผลอย่างนั้น; ไม่บัญญัติว่าสุขหรือทุกข์ ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป ไม่บัญญัติ มีแต่ว่าเหตุอย่างนี้ เกิดผลอย่างนี้ เหตุอย่างนี้ เกิดผลอย่างนี้ อย่างนี้เรียกว่า เห็นอิทัปปัจจยตา. เมื่อมันเป็นอย่างนี้ มันก็คือเช่นนั้นเอง.

เอาพูดกันให้จำง่าย ๆ สักที่ว่า ถ้าไม่โง่, ถ้าคนทั้งหลาย เหล่านี้ไม่โง่ มองไปทางไหนจะเห็นแต่ตถาตา: มองไปที่ต้นไม้ อ้อ ก็ตถาตา มันคือเช่นนั้นเอง, มองไปที่ก้อนหินนี้ ก็ตถาตา เช่นนั่นเอง, มองมาที่โต๊ะหมู่พระพุทธรูปนี้ ก็ตถาตาเช่นนั้นเอง

เป็นมาตามเหตุตามปัจจัยโดยกฎอิทัปปัจจยตา, มองเห็นสุนัข มองเห็นแมว มองเห็นวัว มองเห็นควายอะไรก็ตถาตา, แก้ว แหวนเงินทอง บุตรภรรยาสามีก็ตถาตา. ถ้าคนมันฉลาด ตามัน แหลมคม มันจะเห็นแต่ตถาตาเต็มไปหมด เเงยขึ้นไปบนฟ้าก็มี แต่ตถาตา ดวงอาทิตย์ก็เป็นตถาตาเหมือนของเด็กเล่น, ถ้า มองลงไปใต้ดินถึงบาดาลเห็นนรก ก็เป็นตถาตา, เห็นสวรรค์ก็ เป็นตถาตา เห็นเทวโลก พรหมโลกก็เป็นตถาตา, เติลิดออกไป ถึงพระนิพพานก็ยังตถาตาอยู่นั่นเอง แต่เป็นตถาตาประเภท โลกุตตระ อยู่เหนือเหตุเหนือปัจจัย.

นี่ถ้าว่าคนมันฉลาดจริง มองไปทางไหน มันก็จะเห็นแต่ ตถาตา ดูไปที่เมฆทรายอย่างนี้ก็ตถาตา, ดูไปที่ดิน มันก็เป็น ตถาตา, ดูไปที่หม้อที่ไหที่เอาดินมาปั้นทำขึ้น ก็ยังคงเป็นตถาตา, เช่นเดียวกับดินเหนียวก็เป็นตถาตา, หม้อไหปั้นมาแล้ว ใช้ได้ แล้ว ก็ยังเป็นตถาตา. อะไรที่ไม่ใช่ตถาตา ลองว่ามาดูซิ?

แต่เดี๋ยวนี้คนมันโง่ มันไม่รู้เรื่องนี้ มันเห็นเป็นต้นไม้ บ้าง เป็นสัตว์บ้าง เป็นก้อนหินบ้าง เป็นอะไรต่างๆ ตามที่มันจะ บัญญัติ. ถ้ามันโง่หนักขึ้นไปอีกมันก็สมมติ บัญญัติมันเพียงแต่ จัดพวก มันโง่น้อยหน่อย; แต่มันสมมติให้เป็นนั่นเป็นนี่ มีค่า

อย่างนั้นอย่างนี้ สำหรับจะยึดถือ จะได้จะเสีย จะแพ้จะชนะอะไร
มันโง่ มันหลงในสมมตินี้โง่มา ๆ หลงในบัญญัติค้อย่างชั่ว
หน้อย ไม่หลงในอะไรเลยนั่นแหละจะดับทุกข์ได้.

เรื่องของภาษาธรรมพูดไว้มันลึก ดูจะไม่มีคำไหนจะลึก
ไปกว่า คำว่า สุนฺญตาหรือตถตา เป็นเรื่องเดียวกันแหละ มัน
ว่างจากตัวตน นั่นแหละคือตถตา, มันเป็นตถตา ก็เพราะมัน
เช่นนั้นเอง ก็เพราะมันว่างจากตัวตน มันเป็นไปตามกฎ
อิทัปปัจจยตา แต่คนมันไม่มองเห็น. ถ้ามองเห็นอิทัปปัจจยตา
โดยสมบูรณ์ ก็เห็นตถตา และเห็นสุนฺญตาดิคอยู่ด้วยกัน,
เป็นสิ่งที่มืออยู่ด้วยกัน แล้วแต่จะดูในมุมไหนในแง่ไหน จะดูใน
แง่สุนฺญตาก็ได้, ดูในแง่ตถตาก็ได้, ดูในแง่อิทัปปัจจยตาก็ได้
มีแต่กระแสแห่งการปรุงแต่ง ตามกฎแห่งเหตุ แห่งผล แห่งปัจจัย.

เฮ้ ที่นี้ก็ดูเป็นคู่สุดท้าย คือ หนทางที่จะถลำเข้าไป
ในความทุกข์ และหนทางที่จะออกมาเสียจากความทุกข์;
นี่เป็นคู่สุดท้ายที่จะชี้ให้คุณ. หนทางที่จะถลำเข้าไปในความทุกข์
ก็คือกิ มีเหยื่อ, ความทุกข์มันก็มีเหยื่อ มันมีเหยื่อล่อ ที่จะให้
คนถลำเข้าไปในความทุกข์. แต่คนโง่จะไม่เห็น จะไม่รู้จักว่า
เป็นเหยื่อล่อ จะเห็นว่าเป็นของน่ารักน่าพอใจ, แล้วมันก็จะ

กระโดดเข้าไปกระทำอย่างนั้น ยึดมั่นเป็นตัวของกู มันก็ได้เกิด
ความทุกข์. นี่คือการไม่โง่ หนทางที่จะกล้าเข้าไปในกองทุกข์
คือการไม่โง่ ด้วยเหื่อล่อของสิ่งนั้น ๆ มันโง่ต่อเหื่อล่อของสิ่ง
นั้น ๆ.

ความไม่เที่ยงนี้ตัวร้าย ความไม่เที่ยงมันมีรสอร่อยมาก
ถ้ามันตายตัว มันไม่เปลี่ยนแปลง มันไม่มีรสอะไร. เราพอใจใน
ความเปลี่ยนแปลง มันจึงมีรสอร่อย ในอาหารก็ดี ในการบำรุง
บำเรออะไรก็ดี เพราะมันมีความเปลี่ยนแปลง, มันมีรสของความ
เปลี่ยนแปลง ซึ่งคนโง่ไม่รู้จัก แล้วก็เลยพอใจ จึงติดเหื่อ
ของสังขารเหล่านั้น ปรุงขึ้นมาเป็นความทุกข์.

ที่นี้ ทางออก ทางออกมันก็ตรงกันข้าม คือ ความรู้
ความฉลาด ฉลาดอย่างแท้จริง ไม่ใช่ฉลาดอย่างคนฉลาดแกม
โกง มันฉลาดอย่างแท้จริงเป็น วิชชา รู้ตามที่เป็นจริง, แล้วมัน
ก็ไม่โง่, แล้วมันก็ไม่กินเหื่อ, ความที่ไม่ถูกหลอกให้เห็นเป็น
เหื่อนั้นแหละ มันก็เป็นหนทางที่จะออกมาเสียจากความทุกข์.

ถ้าจะระบุให้ชัดเจนลงไป มันก็เป็นเรื่อง อริยมรรคมีองค์ ๘
เหมือนที่ได้พูดแล้ว ถูกต้อง ๘ ประการนั้นแหละ เป็นหนทางที่
จะออกมาเสียจากความทุกข์และปัญหาทั้งปวง. เรื่องนี้เคย

บอกมาเป็นสิบๆ ครั้งแล้ว ว่า ขอให้จำไว้เป็นหลักเถอะว่า ทางออกหรือนิสสรณะ หนทางออกมาจากความทุกข์ ออกจากปัญหา ออกจากสิ่งที่เลวร้ายอะไรนั้น คืออริยมรรคมีองค์ ๘. จะอธิบาย อ้อมค้อมไปทางไหนเป็นชื่ออื่นก็ได้ แต่มันก็ไม่พ้นไปจาก อริยมรรคมีองค์ ๘, เป็นความถูกต้อง ๘ ประการ มารวมกันเข้า เป็นเหมือนหนทาง เป็นเหมือนเส้นทาง ที่จะออกมาเสียจากความทุกข์.

เมื่อพระพุทธเจ้าจะกล่าวถึงความทุกข์ในแง่ใดๆ ปัญหาใดๆ ทุกข์ยากลำบากใดๆ พอถึงสุดท้ายจะแสดงนิสสรณะ เครื่องออกมาเสียจากปัญหาเหล่านั้น โดยแสดงอริยมรรคมีองค์ ๘ ทั้งนั้น. นี่มันจึงสมกับที่ว่า เป็นตัวพรหมจรรย์ เป็นตัวพระศาสนา เป็นตัวธรรมะสำหรับจะดับทุกข์. ตัวพระพุทธานุศาสนานี้ ในแง่ของการปฏิบัตินี้ ต้องชี้ลงไปให้อริยมรรคมีองค์ ๘ มันก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่อธิบายไว้อย่างละเอียด แจงออกไปอย่างละเอียดเป็น ๘ อย่าง. พูดสั้นๆ ก็ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา, กล่าวโดยวิซชา ก็พูดว่า ศีล สมาธิ ปัญญา, กล่าวโดยหลักปฏิบัติ ก็ต้องพูดว่า ปัญญา ศีล สมาธิ นี่เป็นหนทางออกมาเสียจากความทุกข์.

ขอให้สังเกต ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง ลองดู อยากรู้จัก ความทุกข์ ก็ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา แล้วก็ชิมดู มันก็จะรู้จัก ความทุกข์; แต่ไม่ต้องหรอก มันไม่ต้อง มันเกิดอยู่ตามธรรมชาติ เกิดอยู่ตามธรรมดาที่คนโง่ไม่เห็น ไม่รู้ว่าเป็นความทุกข์ แล้วก็ ไม่หยิบขึ้นมาเป็นปัญหา แล้วก็อยู่อย่างคนโง่ คือหาเหยื่ออะไร มากลบบกลี้อนความทุกข์.

ที่เป็นกันโดยมาก เมื่อเขามีความทุกข์ เขาก็หาเหล่านี้ ไปตามสถานเจริญมัย ไม่มาวัด ไม่มาศึกษาเรื่องของพระพุทธเจ้า ไปหาทางกลบบกลี้อนตามแบบของคนโง่. ยิ่งกลบบกลี้อนมันก็ ยิ่งเป็นทุกข์มากขึ้น หมักหมมมากขึ้น จนแก้ไม่ได้, ในที่สุดมันก็ต้องไปฆ่าตัวตาย ที่มีอยู่บ่อยๆ เพราะไม่รู้จักทางออกมาเสียจาก ความทุกข์ มันมีแต่จะถล่ำเข้าไป มันหลงทาง มันเข้าใจผิด มัน ถล่ำเข้าไปในกองทุกข์. มนุษย์ตามธรรมดาเป็นอย่างนี้ ดังนั้น จึงมีคำกล่าวว่ โลกคือความทุกข์ เพราะว่าโลกตามธรรมดามัน เต็มไปด้วยคนโง่, แล้วมันก็ทำผิดพลาด แล้วมันก็เป็นความทุกข์ เต็มไปด้วยความทุกข์ ฉะนั้นโลกกับความทุกข์ มันจึงเป็นสิ่ง เดียวกัน.

แล้วยังมีเรื่องสลัษัษซ้อน ในเรื่องของกิเลส กิเลสจะ ต้องเป็นของหลอก เป็นของหลอก ยั่วหรือหลอกเสมอ *กิเลสมัน*

เป็นเรื่องสวยสดงดงามสำหรับคนโง่ คนโง่จึงหลงในเรื่องของกิเลส. ที่เรียกว่ามารๆ พญามารนั้นแหละ เป็นสิ่งที่มีความงดงามยั่วยวนหลอกลวงที่สุด, ถ้าจะเขียนภาพพญามารให้ถูกต้อง ก็เขียนในฝั่งงามสวยที่สุด ยั่วยวนที่สุด อะไรๆ ที่สุด มันจึงจะเป็นภาพพญามาร; ไม่ใช่เขียนเป็นยักษ์หน้าตาดุร้ายเหมือนที่เขียนกันโดยมาก นั้นมันคนโง่มันเขียน เขียนรูปมารเป็นรูปร่างน่าเกลียด เป็นรูปยักษ์รูปมาร. ถ้าคนฉลาดจะเขียนรูปมารนี้ น่ารักที่สุด ยั่วยวนที่สุด น่าสนใจที่สุด น่าเอาที่สุดเลย นั้นแหละคือมาร; ภาษาคน มารก็คือน่าเกลียดน่าชังที่สุด ภาษาธรรมมารก็คือสิ่งที่น่ารักและน่ายั่วยวนใจที่สุด.

เรารู้จักความทุกข์กันให้ถูกต้อง มันก็จะเกลียดกลัวความทุกข์ ดันรนจะดับทุกข์; ถ้าเรารู้จักไม่ถูกต้อง มันก็ไปหลงเหยื่อ หลงเหตุปัจจัยให้เกิดความทุกข์นั้นแหละ กลายเป็นของน่ารัก น่าพอใจไปเสีย นี่มันจึงเกิดกิเลส แล้วก็มีความทุกข์หนักเข้าไปอีก.

เอาละ เป็นอันว่า ความทุกข์มันมีความจริง มีข้อเท็จจริงที่เราจะต้องมองกันอย่างนี้. ทบทวนกันอีกทีหนึ่งก็ได้ จะได้ว่ามันงอนมากขึ้นไปอีก เพราะว่ามันฟังไม่ค่อยจะถูกใช้ไหม?

ความทุกข์ ถ้าจะดู โดยพยัญชนะ มันก็มีความหมายว่า

ทนทรมานบ้าง ดูแล้วน่าเกลียดบ้าง ว่างอย่างน่าเกลียด
น่าชังบ้าง.

ดู โดยอรรถะ ความหมายแล้ว มันเป็นสิ่งที่ทนยาก
น่าเกลียดน่าชังไปทั้งหมด.

ดู โดยไวพจน์ สิ่งที่จะเรียกแทนชื่อกันได้ ก็คือโลกก็ได้
โรคก็ได้.

ดู โดยลักษณะ ลักษณะน่ารังเกียจ.

ดู โดยกิริยาอาการ คือมันเบียดเบียน.

ดู โดยกิจหรือหน้าที่ของมัน คือมันสร้างปัญหา.

ดู โดยรสของมัน ก็แสนเผ็ด แล้วมันกัดกร่อนให้
ร่อยหรอไปที่เดียว.

ถ้าดู โดยแง่ของวิทยาศาสตร์ ของธรรมชาติธรรมดา
นี้เอง ธรรมชาติธรรมดาอย่างยิ่ง เหมือนกับธรรมชาติธรรมดาทั้ง
หลายทั่วไป; แต่ว่ามันให้เกิดผลขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้ แล้วก็
เป็นความรู้สึกที่คนเขารู้สึกเป็นทุกข์ เป็นของทรมาน หรือจะว่า
น่าเกลียดก็ตามใจ.

โดยประเภท มีหลายประเภทหลายชนิด แล้วแต่จะ
มอง.

โดยอุปมา มีอุปมาเหมือนกับว่า ดอกไม้ที่พญามารเขา

ดับอวิชชาหมดสิ้น ดับด้วยนิโรธธาตุ ธาตุสำหรับดับการปรุงแต่งของสิ่งที่เป็นการปรุงแต่ง นี้ดับจริง.

โดยอัสสาทะ มันท้อสสาทะหลอกให้คนโง่หลง ที่จริงมันเป็นเหยื่อล่อของเหตุของปัจจัยที่จะให้เกิดทุกข์ ที่นับรวมเข้าไว้กับกับความสุข.

โดยอาทีนวะ มันท้ออาทีนวะซึ่งเด็ก ๆ ก็รู้จัก.

โดยภาษาคนและภาษาธรรมภาษาคนก็ว่า ของที่ใคร ๆ ก็เกลียด แต่มันก็ยังไปหลงเป็นทุกข์จนได้, ในภาษาธรรมมันก็เป็นผลของอวิชชา อุปาทาน, ผลของอวิชชา อุปาทานนั้นแหละคือความสุข.

หนทางที่จะถลำเข้าไป ก็คือ ความโง่ของคนที่โง่ แล้วไปกินเหยื่อของมัน, หนทางที่จะออกมาเสีย ก็คือ ความไม่โง่ มีวิชา มีปัญญา สามารถจะประพุดติความถูกต้อง ๘ ประการ ที่เรียกว่า อริยอัฐจุงคิกมรรค.

แ่งมุมต่างๆ เหล่านี้ ถ้าจะนับดูได้ตั้ง ๒๐ ได้ ๒๐ แ่งมุมที่เราจะดูความสุข ใครมันดูกันสักก็แ่งก็มุม แล้วบางคนจะไม่เคยดูเลยด้วยซ้ำไป. ถ้าจะรู้จักความสุขโดยสิ้นเชิง อย่างน้อยก็ดูมันสัก ๒๐ แ่งมุมอย่างนี้ อย่างที่ว่ามานี้ แล้วก็จะเกลียดชังระอาต่อความสุข ตามประสาของคนธรรมดาสามัญ

แล้วก็จะคืนรนเพื่อจะดับทุกข์.

พระพุทธเจ้าตรัสอริยสัจจ์ ๔ ว่า ความทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดความทุกข์เป็นอย่างไร, ความดับสนิทแห่งความทุกข์เป็นอย่างไร, ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งทุกข์เป็นอย่างไร ท่านตรัสเพียง ๔ อย่างเท่านั้นแหละ. เดียวนี้เรามาแยกดูให้ละเอียด ให้มันเข้าใจได้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งกว่านั้น จึงดูกันถึง ๒๐ แง่มุมอย่างที่ว่ามา. ถ้าเห็นว่ามากนักร้อยก็เอาเพียง ๔ แง่มุมว่า มันคืออะไร, แล้วมันมาจากอะไร, แล้วมันเพื่อประโยชน์อะไร, แล้วมันก็โดยวิธีใด ผู้ที่เข้าใจเรื่องอริยสัจจ์โดยถูกต้องนี้ ก็จับหัวใจของอริยสัจจ์ได้ ว่าเป็นหลักการที่ครบถ้วนเพียงพออยู่ในตัว.

ถ้าจะรู้จักสิ่งใด ก็ต้องรู้จักว่า มันคืออะไร. ความทุกข์คืออะไร?

แล้วมันมาจากอะไร? มันมาจากตัณหา.

มันเพื่อประโยชน์อะไร? เพื่อจะดับ เพื่อจะดับสนิท.

แล้วโดยวิธีใด? ก็คืออริยมรรค มีองค์ ๘.

นี่ให้จำค่าง่ายๆ ๔ คำว่า ถ้าจะรู้จักอะไรโดยถูกต้องแล้ว จงรู้จักมันโดยว่า มันคืออะไร, มันมาจากอะไร, มันเพื่ออะไร, แล้วมันจะโดยวิธีใด จึงจะสำเร็จตามนั้น. คืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร โดยวิธีใด นั่นแหละหัวใจของอริยสัจจ์ ไปใช้ได้

กับทุกเรื่อง เรื่องใด ๆ ก็ตาม ไม่ว่าเรื่องอะไร ถ้าเราจะรู้จักมันจริง แล้วก็รู้จักโดยลักษณะ ๔ อย่างนี้.

จึงถือว่า อริยสัจจ์ นอกจากจะเป็นเรื่องดับทุกข์โดยตรง โดยเฉพาะของพระศาสนาแล้ว ยังเป็นหลักเกณฑ์ทางตรรกวิทยา หรือปรัชญาอะไรเป็นต้นด้วยก็ได้ เพราะมันสอนให้รู้สิ่งทั้งปวง ในแง่ที่ควรจะรู้ว่า คืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร โดยวิธีใด.

พอเห็น *รูปกวาง ๔ ตัวหัวเดียว* ที่อินเดีย รู้สึกอย่างนี้ ว่าคนที่นั่นฉลาด จนสลักรูปกวาง ๔ ตัวหัวเดียวเต็มไปหมด ก็เพื่อเตือนใจว่า ให้มันรู้เรื่องอริยสัจจ์ คืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร โดยวิธีใด. เอามาปั้นจำลองขึ้นที่นี้ ก็แจกจ่ายไปมาก มีคนชอบใจกันมาก มันสำหรับคนฉลาด เขาก็ชอบรูปกวาง ๔ ตัวหัวเดียว.

เราก็สนใจกันบ้างเถิด ว่าเรื่องดับทุกข์นี้ มันรวมอยู่ใน เหตุผลทั้ง ๔ นี้ คืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร โดยวิธีใด. เดี่ยวนี้แก่งพูดให้มันมากออกไป เพื่อว่ามันจะให้เห็นกันง่าย ๆ หน่อย แจกออกเป็นตั้ง ๒๐ อย่างเห็นจะได้ เท่าที่กล่าวมาแล้ว.

ขอให้รู้จักความทุกข์ในลักษณะเช่นนี้ แล้วก็เกลียดกลัวความทุกข์อย่างยิ่ง แล้วก็ชวนขวายหาทางดับทุกข์กัน, ก็จะเป็นกำลังผลักดันส่งเสริมให้สนใจเรื่องความดับทุกข์, แล้วก็จะมีกำลังใจในการที่จะปฏิบัติเพื่อดับทุกข์, แล้วผลที่จะเกิดขึ้น

ก็คือหมดความทุกข์ สิ้นสุดแห่งความทุกข์.

ก็สมตามพระพุทธประสงค์ ที่ได้ตรัสเรื่องนี้ ตรัสเรื่องนี้ เพื่อช่วยคนให้พ้นจากความทุกข์. พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยัน อย่างนั้นว่า พระองค์เกิดขึ้นในโลกนี้เพื่อประโยชน์แก่มหาชน ทั้งเทวดาและมนุษย์ ก็เพื่อดับทุกข์.

มันไม่มีความรู้ในเรื่องการดับทุกข์มาก่อน นี่พระองค์ ตรัสรู้ ก็รู้เรื่องนี้ แล้วก็นำมาสอน แล้วกลายเป็นหน้าที่ของ พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์; พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ มีหน้าที่ที่จะรู้เรื่องความดับทุกข์ แล้วก็นำมาปฏิบัติ ดับทุกข์ ได้แล้ว ก็สอนผู้อื่น. เพราะเหตุที่รู้ได้ด้วยตนเอง จึงเรียกว่า พระพุทธเจ้าหรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; แต่ทุกคนจะรู้ด้วย ตนเองไม่ได้ จึงมีองค์เดียวที่รู้ได้ด้วยตนเองก่อน แล้วก็สอน.

ที่นี้ก็รู้ตาม รู้ตาม ตามกันไป สำเร็จรูปเป็นพระศาสนา ขึ้นมา คือระบบแห่งการดับทุกข์นั้นแหละเป็นตัวพระศาสนา ไม่ใช่โบสถ์ วิหาร เจดีย์ วัตถุอารามอะไร วัตถุพิธีอะไรต่าง ๆ นั้น มันเป็นเรื่องเปลือก. เรื่องเนื้อในของมันก็คือเรื่องวิธีดับทุกข์ ดับทุกข์อย่างไร ดับทุกข์ให้ได้ นั่นคือตัวศาสนา, เป็นตัว ธรรมะ ตัวพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในการดับ ทุกข์ได้.

หวังว่าท่านทั้งหลาย คงจะมีความรู้ความเข้าใจ มีความเชื่อ มีความอะไรเพิ่มขึ้นอีกกว่าปีก่อน; ที่เราพูดมาแล้วปีก่อนๆ เท่าไร มันก็รู้เท่านั้น ปีนี้เพิ่มขึ้นมาเท่าไร มันก็ได้เพิ่มขึ้นมาอีกเท่านั้น. ขอให้ได้รับความรู้เพิ่มเติมขึ้นมา จะได้ง่ายสะดวกในการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ได้โดยง่าย.

ถ้าทำได้แบบนี้ ก็ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ของการเป็นพุทธบริษัท, ให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไปทุกๆ ปี ไม่เสียที่ที่อุตส่าห์มาทำพิธี วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา มาฆบูชา.

เอาละเป็นอันว่า การบรรยายครั้งที่ ๓ นี้ มันก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว จะต้องขอยุติการบรรยาย ด้วยการฝากความหวังไว้กับท่านทั้งหลายว่า จงพยายามศึกษา ค้นคว้า พิสูจน์ ทดลอง ให้เกิดความก้าวหน้า ในการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ ของตนยิ่งๆ ขึ้นไป จงทุกๆ คนเถิด.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เหวอก็มีด้วยประการฉะนี้.

รายนามผู้บริจาคค่าพิมพ์

จากเงินร่วมบำเพ็ญกุศลศพ นางนวล เจริญกุล	๕,๐๐๐.-	คุณเจื่อน ต้นภิบาล	๕๐๐.
คุณมานิตย์ เจริญกุล	๒,๐๐๐.-	คุณละมัย โทธิสัคย์	๕๐๐.
คุณสรรเสริญ - คุณศิริพร เจริญกุล	๑,๕๐๐.-	คุณมลิวลัย คิ้วสกุล (อุทิศให้บิดามารดา)	๕๐๐
คุณชานดา บุญสูง	๑,๐๐๐.-	คุณเป็กเหลียน เอี้ยวพานิช	๕๐๐
คุณไข่มวงวน - คุณแอนนี่ แซ่ซอ	๑,๐๐๐.-	คุณมณฑา ฤกษ์วิเศษ	
คุณโอภาส - คุณจินคณา สดคมขำ	๑,๐๐๐.-	(อุทิศให้นายสนอง ฤกษ์วิเศษ)	๕๐๐
คุณธวัชชัย - คุณสศศรี ฟุ่งลัดดา	๑,๐๐๐.-	คุณโห่งยั้ง ศรีบำรุง	
คุณสุจิน - คุณอุ๋นใจ ฉายะบุระกุล	๑,๐๐๐.-	(อุทิศให้นายสลัก ศรีบำรุง)	๕๐๐
คุณทวี - คุณจู่ไร โลหะกุล	๑,๐๐๐.-	คุณขรรจง-คุณวันทนี เกียรติชัยประสพ	๕๐๐
คุณสอหุน ต้นศิริวัฒน์	๑,๐๐๐.-	คุณวันดี ลิ้มพิพัฒน์ (อุทิศให้บิดามารดา)	๕๐๐
คุณอากา - คุณสมสนิท เอี้ยวบำรุง	๑,๐๐๐.-	คุณเลี้ยว แซ่ตัน	๕๐๐
คุณวัฒนา - คุณปราณี ลิ้มเศรษฐ์	๑,๐๐๐.-	คุณวินิจ พิศลยบุตร	๓๐๐
คุณอรวรรณ คัดทวียากุล	๑,๐๐๐.-	คุณเบญญาภา เจริญกุล	๓๐๐
คุณจิตติ - คุณพรรณี กุลวานิช	๑,๐๐๐.-	คุณประยูร พฤกษ์วิวัฒน์	๒๐๐
คุณอรวรรณ แฝ้วชมพู	๑,๐๐๐.-	คุณประภา กุลจรรยาวิวัฒน์	๒๐๐
คุณมณี แซ่ซอ	๑,๐๐๐.-	คุณชุ่มสาบ ต้นภิบาล	๒๐๐
คุณบุญทรง เจริญกุล	๕๐๐.-	คุณบุญศรี ศิริกุล	๒๐๐
พ.ญ.ทิวศิริ วัฒนศิริ	๕๐๐.-	คุณสุดา เจริญกุล	๑,๖๐๐
คุณช้วน ศิรณอมรวงศ์	๕๐๐.-	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๑๓,๕๐๐

รายชื่อหนังสือ ชุดหมุนล้อ

อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑	พระพุทธคุณค่ากลอน	๔	๓๓.	การหมกความเห็นแก่ตัว	๔๘.	เรื่องที่ครองรู้ หรือควารู	๑	
๒.	การศึกษาคืออะไร?	๑		คือหมกทุกข์	๔๙.	อิทธิปัจจัยบนฐานะหัวใจ	๑	
๓.	การทำงานคืออะไร?	๑	๓๔.	ชีวิต คือชนอันร้งหามีใช้ตัวคน		แห่งพระพุทธศาสนา	๑	
๔.	ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร?	๑	๓๕.	อติมมยคาถา	๒	อติมมยคา	๑	
๕	สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์	๑	๓๖.	อติมมยคาประยุกต์	๒	การสืบอายุพระศาสนา	๑	
๖.	ปัญหาที่เกิดจากการศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ	๑	๓๗.	อติมมยคาใช้ทำอะไรได้บ้าง	๒	สุดยอดของความถูกต้องคือ นิพพาน	๑	
๗	ปารวณ และธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑	๓๘.	เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต	๑	พระคุณของแม่	๑	
๘.	ชาติในปัจจุจณสมัยบาท	๑	๓๙.	คู่มืออ่านปทานสติภาวนาอย่างสมบูรณ์แบบ	๒	ประมวลรูปบนแห่งสากลพรหมจรรย์	๑	
๙	ทางออกที่ ๓ แห่งยุคปัจจุบัน	๑	๔๐.	การให้อ่านปทานสติให้เป็นประโยชน์ในบ้านเรือน	๒	การคอกอยู่ดีอำนาจของระบบประสาท	๑	
๑๐.	การบวชคืออะไร?	๑	๔๑	บทช่วยจำสำหรับเรื่องอติมมยคา	๑	ดับไม่เหลือ	๑	
๑๑	ศาสนาคืออะไร?	๑	๔๒.	อติมมยคา กับ สันติภาพ	๑	มนุษย์ท่ามกลางธรรมกับพระธรรมหรือพระเจ้า	๑	
๑๒.	ตัวคนคืออะไร?	๑	๔๓.	พระรัตนตรัยที่ท่ามกลางหลายยังไม่รู้จัก	๒	ปาหนกรรมธรรมะสำหรับชาวบ้าน	๑	
๑๓.	อาณาปทานสติภาวนา	๑	๔๔.	การหลีกมาชีวิตโดยพระไตรลักษณ์จัดเป็นอติมมโย	๑	สันักฎฐโก	๑	
๑๔.	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษาทั้งชนิดมีตัวตนและไม่มีตัวตน	๑	๔๕.	ปฏิหารย์แห่งอติมมยคา	๑	ชีวิตคือการลงทุนเพื่อผลอันสูงสุด	๑	
๑๕	คุณพระไม่ตาย	๑	๔๖.	สหายธรรมของอติมมยคาและอติมมยคาแก้ปัญหาของมนุษย์ยุคปรมาณู	๑	๓๗.	๑	
๑๖	คุณพระไม่ตายและเกิดมากทำไม?	๑	๔๗.	พระพจนเจ้ที่ท่ายังไม่รู้จักและอุคคคคของความเป้นแพทย์	๑	๓๘.	๑	
๑๗	ความรักดี	๑	๔๘.	การเห็นพระพจนเจ้พระองค์จริง และพระพจนเจ้มีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง	๑	๓๙.	๑	
๑๘.	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"	๑	๔๙.	ชีวิตที่ไม่เคยชาติเกิด	๑	๔๐.	๑	
๑๙.	ครูคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	๑	๕๐.	หลักเกณฑ์ที่จะช่วยโลกให้รอดอยู่ได้	๑	๔๑.	๑	
๒๐.	การทำวิเวกแบบโบราณ	๑	๕๑	เด็กอายุแล้วมกอยู่กับอติมมยคา	๒	๔๒.	๑	
๒๑	ประมวลปรมัตถธรรมที่คนธรรมดาควรทราบ	๑	๕๒.	ความไม่เห็นแก่ตัวและความสุขสมระคิน	๑	๔๓.	๑	
๒๒.	โลกอื่น	๑	๕๓.	อารัมภกถของการฝึกอายุ	๑	๔๔.	๑	
๒๓	ความเกิดแห่งทุกข์ และ ความไม่เกิดแห่งทุกข์	๑	๕๔	พระรัตนตรัยนั้นแหละคือตัวพุทธศาสนา	๑	๔๕.	๑	
๒๔	นิวรรณ์	๒	๕๕.	ชีวิตที่มีพื้นฐาน และสิ่งที่ เป็นพื้นฐานของชีวิต	๑	๔๖.	๑	
๒๕.	วันครุ	๑	๕๖.	อริยสังและอติมมยคาถา และอติมมยคาภิธรรมจักร	๑	๔๗.	๑	
๒๖.	แผ่นดินทองต้องสร้างด้วยแผ่นดินธรรม	๑	๕๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จักกันไว้บ้าง และอติมมยคาช่วยได้ในทุกกรณี	๑	๔๘.	๑	
๒๗.	เมื่อพอใจในหน้าที่ ที่กำลังกระทำ ก็มีสวรรค์ อยู่ ณ ที่นั้นเอง เมื่อไม่รู้จักตัวเอง ก็ไม่รู้ว่าคนควรจะมีหน้าที่อะไร	๑				๔๙.	๑	
๒๘.	ความเป็นพระอรหันต์	๑				๕๐.	๑	
๒๙.	ธรรมะคุ้มครองโลก	๑				๕๑	๑	
๓๐.	คุณของชีวิต กับ เสน่ห์ของคุณกระแจะแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก	๑				๕๒.	๑	
๓๑	สิ่งแรกที่จะต้องรู้จักนั่นคือ ความทุกข์	๑				๕๓.	๑	

ความทุกข์

- ความหมายที่สำคัญที่สุดของทุกข์คือ เห็นแล้ว รู้จักแล้ว รู้สึกเกลียด ใช้ได้แก่สังขารทุกชนิด ทั้งที่มีวิญญูณ และไม่มีวิญญูณ.
- ทุกอย่างจะเป็นทุกข์ ก็ต่อเมื่อมีการยึดถือ.
- นิพพาน คือความดับสนิทแห่งความทุกข์ ถึงได้โดยที่ไม่ต้องตาย.
- ความทุกข์ โดยพยัญชนะ : ทนทรมาณ, ดูแล้วน่าเกลียด, ว่างอย่างน่าเกลียด.
- โดยอรรถะ : สิ่งที่น่าขม น่าเกลียด น่าชัง.
- โดยโวพจน์ : โลก กับ โรค.
- โดยลักษณะ : น่ารังเกียจ.
- โดยกิริยาอาการ : เบียดเบียน.
- โดยกิจ : สร้างปัญหา.
- โดยรส : แสบเผ็ด.
- โดยแกวทยาศาสตร์ : ของธรรมชาติธรรมดา.
- โดยประเภท : หลายประเภทหลายชนิด แล้วแต่จะมอง.
- โดยอุปมา : ดอกไม้ที่พญามารให้รางวัล.
- โดยหน้าที่ : ความทุกข์มีหน้าที่เกิดขึ้นมา เมื่อคนทำผิด, มนุษย์มีหน้าที่ต้องรู้จักและกำจัดมันเสีย.
- โดยสิทธิ : ความทุกข์มีสิทธิกัดคนโง่, มนุษย์มีสิทธิกำจัดความทุกข์.
- จุดตั้งต้น : อวิชชา.
- ปลายทาง : จะต้องดับไป.
- สมุทัย : อวิชชา.
- สมุฏฐาน : ความไม่ถูกต้อง.
- โดยการดับ : มีทั้งชั่วคราว และสิ้นเชิง.
- โดยอัสสาทะ : หลอกให้คนโง่หลง.
- โดยอาทีนวะ : เห็นได้ง่าย เด็ก ๆ ก็รู้จัก.
- โดยภาษา : ภาษาคน ก็คือของที่ใคร ๆ ก็เกลียด, ภาษาธรรม ก็คือผลของอวิชชา.
- โดยหนทาง : ทางที่จะเข้าไป คนโง่หลงไปกินเหยื่อ, ทางที่จะออกมา อริยอัฏฐังคิกมรรค.